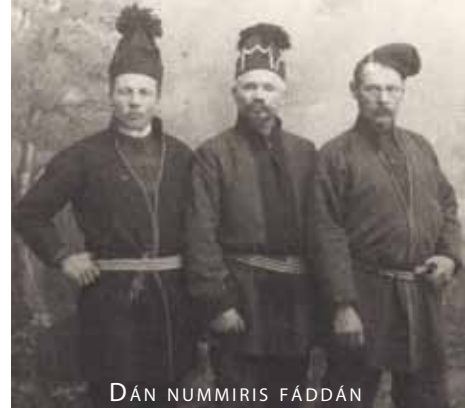

Sámiis

Sámi čálakultuvrralaš áigečála • Nr. 9 Geassemánu 2011

NUVTTÁ

DÁN NUMMIRIS FÁDDÁN

Sámi gaskkus- teamit

áviisa

WAREN SARDNE JA
EARÁ ÁRRA ÁVIISSAT

HARALD GASKI

teahter

BEAIVVÁŠ JA
HÅLOGALAND TEATER
ÁVVUDEABA

SIRE K. GASKI

girji

SÁMI MÁNÁID LYRALAŠ
STOAHKANMÁILBMI

KÁRE-ELLE PARTAPUOLI

musihkka

LÁVUS OLGGOS,
GÁRAŠA SISA

SIRE K. GASKI

tv

SÁME TV

HARALD GASKI

politihkka

SÁMEPOLITIHKKA
– sisdoallu ja vásáhusat

JOHAN KLEMET HÆTTA

SÁMIS Nr. 9

Geassemánu 2011

Sámi čálakultuvrralaš áigečála, man dál ČálliidLágádus almmuha Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiidsearvvi ovddas.

ISSN 0809-7410

Doaimmahus

Harald Gaski ja John T. Solbakk

Ruhtadeaddjit

Norgga Sámediggi ja SFS
Sámi fágagirjjálaš foanda.

Sámis artihkkaliid ja govaid ii oaččo almmuheaddji, čálii dahje govvideaddji lobihaga mángget.

Gráfalaš bargu Minna Saastamoinen, Studio Borga, Ohcejohka

Olgošgovva Frank M. Ingilæ

Deaddilan Waasa Graphics Oy, Vaasa

SFS

Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiid searvvi stivra

Ovdaolmmoš Harald Gaski
Rautindevien 8, 9100 Kvaløysletta

Stivralahttu Lill Tove Fredriksen
Grøholtvn. 5, 9010 Tromsø

Stivralahttu Trond Are Anti
Buolbmát, 9845 Deatnu

Sadjásaččat

Seija Guttorm
9730 Kárášjohka

Elen Ragnhild Sara
9730 Kárášjohka

John Henrik Eira
9730 Kárášjohka

Čállingoddi

Jodiheadji John T. Solbakk
Fitnodatgeaidnu 13, Pb 140,
NO-9735 Kárášjohka
Tel. +47 78 46 83 30,
+47 91 59 06 06
Faksa +47 78 46 83 29
E-poasta: samifaga@samifaga.org

Sámis lea nuvttá. Dán sáhtá maid dingot almmuheaddji neahttagirje-gávppis

www.calliidlagadus.org

Sámis artihkkaliid sáhtá maiddái lohkat dás:

www.samifaga.org

SFS čiehkka

Giellaovddideapmi

SÁMEDIGGI MEARRIDII njukčamánu dievasčoahkkimis 18 jienain 17 jiena vuostá rievdadit ja čavget guovttegielalašvuodoarjagiid juolludaneavttuid. Gielddat mat dál juogadit sullii 60 mill. kruvnnu vuostálaste garrasit eavttuid čavgema gitta dassái go dievasčoahkkin mearridii áššis.

MII LEI ERENOAMÁŠ lei dat go NSR dál lei vuostá rievdadit njuolggadusaid, baicce dáhtui joatkit otná njuolggadusaiguin. NSR doarjui Ovddá-dusbellodaga evttohusa áššis: "Sámediggi ii rievdat guovttegielalašvuodoarjagiid juolludaneavttuid. Dálá ortnet bisuhuvvo." Mii leat ádden ahte NSRa sámediggejoavkku motiiva vuostálastit njuolggadusaid rievdeami dál galgá leat dat go departemeanta lea ođasmahttimin sámelága, ja diet ođasmahttin sáhtá váikkuhit gielddaid boahpte áiggi guovttegielalašvuoda hálddašepmái. Goas sámeláhka ođasmahtto, ii leat gal čielgan.

JOS NSR BAICCE livččii ákkastallan ahte galgá eambbo gáibidit gielddain, de mii livččiimet ádden vuostálastima. Eai han ođđa njuolggadusat gáibit menddo olu gielddain ruđa ovddas maid ožžot. Muittuhastit ahte lei NSR, dalle go dat lei njunuš stivrejeaddjin Sámedikkis, mii álggahii bargu čavget gáibádusaid gielddaide. Nu lea goit leamaš NSR sámediggepolitihkkáriid retorihkka maŋŋá go SFS seminára Deanus 2004 fuomášahtii ahte ruhta maid gielddat ožžo jahkásaččat, ii olus geavahuvvon giellaovddideapmái.

MII LEAT GOIT atnán NSR organisašuvdnan mas ain lea čielga giellapolitihkka, politihkka man ulbmil lea bissehit giellageavaheadjiid logu unnumis, ja áinnas nannet ja stuoridit joavkku. Sámedikki njukčamánu 2011 dievasčoahkkin bovtii min, ii han dat nu dáidde leat.

II GE LEAN DUŠŠE ahte NSR ii dáhtton čavget juolludaneavttuid mii bovtii min. Mii guldaleimmet digaštallama neahttatelevišuvnnas. Viššalit geavahedje politihkkárat sárdestovlla máidnut ja doarjut sámegeiela ovddideami, muhto man gillii. Bás moattis geavahedje sámegeiela. Jos dan geavahat duodaštussan gosa mii leat ollen sámegeiela ovddideami, de gal lea leavttuin mannamin boasttu guvlui.

EAT ODNE GAL ŠAT vuordde ahte politihkkárat galget leat buorit ovda-

– váttis ášši

govvan giellageavaheamis. Maid mii vuordit lea ahte politihkalaš fámušet máhttet geavahit dasa vai sáme-giela ovddideami rahčamušat ožžot buoremus eavt-tuid. Jos háliidit, de dasa sáhttet oažžut buriid rávva-giid ja evttohusaid giellageavaheaddjiin, ja geava-headdjiid servviin. SFS lea okta dain.

SÁMEDIGGERÁÐDI LEI EVTTOHAN guovttegielalaš-vuođadoarjaga gielddaide juohkit dán láhkái:

1. **VUOÐĎOOASSI 25%** olles juolludeami gielddaide ja fylkkagielddaide detáljaraportta haga mii galgá geavahuvvot vuođđogoluide go lea sáme-giela hálddašanguovllu gielda. Buot gielddat ožžot seamma olu.
2. **BÁLVALUSOASSI 50%** olles juolludeami mii galgá gokčat goluid gieldda ja fylkkagieldda bálvlea-mi oktavuodas sáme-gillii. (Dás šaddet stuorimus sáme-gielddat vuoitin, go sihke sáme-giel' oahp-piid ja sámi jienastuslogu logut leat juogadeami vuođđun.)
3. **OVDĐIDANOASSI 25%** olles juolludeami mas deattuhuvvo sáme-giela ovddideapmi guoskevaš gielddas ja fylkkagielddas. (Dás de besset gielddat čájehit ahte sii duođaid leat giellaovddideaddjit.)

OVDĐIT SÁMIS BLÁÐIS oaivvildii Sámis doaimmahus ahte proseantajuohkáseapmi baicce livčče galgan ná:

1. **VUOÐĎOOASSI 25%**
2. **BÁLVALUSOASSI 25%**
3. **OVDĐIDANOASSI 50%**

Dakkár juohkáseapmi ain buorebut deattuhivččii boh-tosiid.

SÁMEDIKKI MEARRÁDUS MII oačču 18 jiena (17 jie-na vuostá mas ledje Ovddádusbellodat, NSR ja Jotti-sámiidlistta okta áirras):

1. **VUOÐĎOOASSI 35%** ollislaš guovttegielalaš-vuođarámmas gielddaide ja juogaduvvo luohtta hálddašangielddaid gaskkas (seamma olu buot gielddaide. Min čilgehus).
2. **BÁLVALANOASSI 40%** ollislaš guovttegielalaš-vuođarámmas gielddaide ja juogaduvvo háldda-šangielddaide dáid mihttoovttadagaid vuođul:
 - Galle vuođđoskuvllaoahppis lea sáme-giella vuosttašgiellan (deattuhuvvo 44 proseanttain)
 - Galle vuođđoskuvllaoahppis lea sáme-giella nubbi-giellan (deattuhuvvo 25 proseanttain)
 - Gallis gielddas leat čálihuvon Sámedikki jienastus-lohkui (deattuhuvvo 31 proseanttain)
3. **OVDĐIDANOASSI 25%** ollislaš guovttegielalaš-vuođarámmas gielddaide. Ovddidanoassi mudde-juvvo doaimmaid ja čađahuvon doaibmabijuid vuođul jagis jahkái, ja ovttaskas gieldda ja Sáme-dikki gaskasaš ovttasbargošiehtadusa vuođul.

EAI DÁRBBAŠ DÁRKILIS REHKETDOALU eanaš doarjja-ruhtii, go ođđa doarjjanjuolggadusat eai eaktut giel-dain dárkilis rehketoalu vuođđooasi ja bálvalusoasi juolludeapmái. Dát lea 75% doarjagis maid gielddat ožžot dás rájes. Dat mielddisbuktá ahte gielda mii oažžu 4 mill. doarjaga, raportere dušše 1 mill ovddas rehketoaluin, ovddidanoasi 25% ovddas. Ii go dát mearkkaš dan ahte eai dárbbas gielddat rahčat olus eambo go odne? Dušše dalle gal jos gilvalit oažžut oasi ovddidanruhtaoasis.

SÁMEDIKKI MEARRÁDUSA BUORRE lohpadus lea goit ahte Sámediggi áigu golmma jagi geahčen fas árvvoš-tallat ortnega.

John T. Solbakk, SFS čáli ■

Dearvvuodat doaimmahusas!

Go SFS áсахii *Sámis* áigečállaga, mii leimmet veaháš movttáskan min oabbáorganisašuvnna, NFF, lihkos-tuvvamiin iežaset *Prosa*-nammasaš bláđiin. *Prosa* lea álggu rájes geavahan olu saji girjeárvoštallamiidda, ja *Sámis*-doaimmahusas lei čiegus doavva ahte min bláđđi galggai šaddat sámi servodaga árvvoštalli velá viiddit mearkkašumis go dušše girjjálašvuodas. Dađis-taga mii leat dan guvlui johtimin, ja dán nummira váldofáddán leat gaskkusteamit. Dainna mii oaivvil-dat ahte mii juohkit dieđuid daid áššiid birra maid giehtadallat, muhto ahte seammás árvvoštallat sihke sáme servodaga, TV-odđasiid, sámi teahtera, guok-te mánáidgirjji, musihka jna. Árvvoštallan lei maid-dá oktan seminárafáddán SFSa jahkečoahkkimis

Tromssas miessemánu loahpageahčen, ja soaitá ahte logaldagaid vuodul ihtet artihkkalat boahttevaš *Sámis*-bláđiide ge. Muđui SFS joatká čuovvut ja neav-vut Sámedikki giellaruđa hálddašeami, ja daid lagaš čatnasiid geažil mat leat fágagirjjálaš searvvi ja *Sámis*-doaimmahusa gaskkas, ii dáidde oppa imaš ge ahte searvvi politihkka maiddá speadjalasto bláđi čállošiin. Diehtit goit ahte historjjálaš fáttát ja Boares govat-ráidu leat hui bivnnuhat, de joatkit maiddá daiguin. Ovddit nummirat leamaš hui assái, dán vuoro mii leat binnáš ruoidnaset, muhto leat dušše seastimin ahtanuššama boahte jahkái go SFS deavdá 20 jagi. *Oaidnalat ja gulahallat! Harald Gaski ja John T. Solbakk*

NJUNUŠČÁLLOSAT

2 SFS čiehkka
John T. Solbakk

**5 Sámedikki giellamearrádus
– lávki rivttes guvlui**

ARTIHKKALAT

**6 Waren Sardne ja eará árra sámi
áviissat** Harald Gaski

**14 Beavvváš ja Hålogaland teater
ávvudeaba goappat láchkai**
Sire K. Gaski

**20 Sámi mánáid lyrálaš stoahkan-
máilbmi** Káre-Elle Partapuoli

28 Lávus olggos, gáraša sisa
Sire K. Gaski

32 Muohtaráfi – Snøfrid
Aage Solbakk

34 Govvamuitut
Aage Solbakk

45 Bás muitalusaš
Hans Petter Boyne

KOMMENTÁRA

46 Sáme TV
Harald Gaski

**50 Sáme politihkka – sisdoallu ja
vásáhusat** Johan Klemet Hætta

ESSEIJA

54 Sámi viessom
Harald Gaski

KOSERIJJAT

**56 Maid muitalit iežas mánnávuoda
áiggis ovdal ja boahtteáiggis?**
Ellen Oddveig Hætta

58 Meahccásteaddji
Nancy Porsanger

**59 Muhtun sámi árvádusaid vejolaš
geavaheapmi otnábeavvi**
Harald Gaski

Sámedikki giellamearrádus – lávki rivttes guvlui

SFS/Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiidsearvvi 2011 jahkečoahkkin lea duhtavaš dainna go Sámediggi njukčamánu dievasčoahkkimis mearridii rievdadit ja čavget guovttegielalašvuodadoarjagiid juolludaneavttuid. SFS doaivu Sámedikki eanetlogu mearrádus lea lávki rivttes guvlui sámegiela nannemis ja ovddideamis. SFS fágaseminára Buolbmá-gis Deanus 2004 fuomášahtii ahte guovttegielalašvuodadoarjja maid gielddat ožžo jahkásaččat, ii olus geavahuvvon giellaovddideapmái.

Sámedikki mearrádus lea dušše vuosttas lávki. SFS lei doivon ahte Sámediggi galggai gielddain gáibidit ain buoret giellaovddidanbohtosiid, go lea nu ahte sámegiella lea rašis dilis, ja garrasit uhkiduvvon. Doarjja gielddaid guovttegielalašvuoda doaimmaid galggašii maiddái eambo dasa ahte ovddidit ja čiekŋudahttit giellageavaheaddjiid máhtu. Mii diehtit ahte gielddaid giellaguovddážit dahket erenoamáš buori barggu. Diet guovddážit galggašedje beassat viiddidit doaimmaideaset. Nu SFS uhcáša dan oasi maid Sámediggi mearridii gielddat galget geavahit nannen dihtii sámegiela ja lasihit sámegiela geavaheaddjiid.

Sámedikki dievasčoahkkin njukčamánu 2011 mearridii doarjaga juohkima ná das mii guoská hálddašanguovllu gielddaide:

- 1. VUOĐĐOOASSI 35 %** ollislaš guovttegielalašvuodarámmas gielddaide ja juogaduvvo hálddašangielladaid gaskkas.
- 2. BÁLVALANOASSI 40 %** ollislaš guovttegielalašvuodarámmas gielddaide ja juogaduvvo hálddašangielladaide dáid mihttoovttadagaid vuodul:
 - Galle vuodđoskuvllaoahppis lea sámegiella vuosttašgiellan (deattuhuvvo 44 proseanttain)
 - Galle vuodđoskuvllaoahppis lea sámegiella nubbigiellan (deattuhuvvo 25 proseanttain)
 - Gallis gielddas leat čálihuovon Sámedikki jienastuslohkui (deattuhuvvo 31 proseanttain)
- 3. OVDDIDANOASSI 25 %** ollislaš guovttegielalašvuodarámmas gielddaide. Ovddidanoassi muddejuvvo doaimmaid ja čađahuvvon doaimbábijuid vuodul jagis jahkái, ja ovttaskas gieldda ja Sámedikki gaskasaš ovttasbargošiehtadusa vuodul.

Sámediggi eaktuda ahte gielddaiguin dahkko šiehtadus mii guoská ovddidandoarjaga oassái. Dat galggašii geatnegahttit doarjjavuostáváldi gielddaid jahkásaččat čájehit makkár bohtosiid leat juksan, ja man lánkai doaimbábijut leamaš mielde ovddideamen sámegiela geavaheami servodagas.

SFS livččii baicce háliidit ahte Ovddidanoassi livččii 50%. Dakkár juohkáseapmi deattuhivččii bohtosiid.

SFS lea gallestaddan eará unnitlogugiellaajoavkkuid Eurohpas oahppan dihtii mo omd. Irlánddas ja Skottlánddas leat ásahan giellaovddidandoaimmaid, ja áinnas juogadat min vásáhusaid Sámedikkiin.

Ávvudeamit: **Waren Sardne** ja eará árra sámi áviissat

2010:s ávvudeimmet ahte lei čuohte jagi áigi go vuosttas sámi girji ilmmai. Boahtte jagi gis ávvudat ahte lea čuohte jagi dassá go vuosttas sámi romána ilmmai, ja nu joatkit ávvudemiiguin gitta 2017 rádjái, goas šaddet stuorra gudni-ávvudeamit *Elsa Laula Renberg* (1877–1931) dehálaš bargguid muitun. Seammá jagi lea muđui 500 jagi reformašuvnna rájes. 1917:s geavahii dovddus báhppa *Jens Otterbech* (1868–1921) ovttas oahpaheaddjiin Johs. Hidle juste 400 jagi ávvudeami reformašuvnna rájes liiban almmuhit hui kritihkalaš girjji dáruiduhttima birra Finn-márkkus. Reformašuvnna lei ee. dehálaš gáibádussan beassat atnit álbmoga iežas giela girkus ja sártniin, ii ge latiinnagiela. Otterbech guovttes oaivvildeigga ah-

te sámeigiella lea sámi álbmoga giella ja galggai dan dihtii geavahuvvot oahpahas ja girkus. Otterbecha sámeigiela bealušteapmi dáiddii ge leat okta sivain dasa go ii goassige välljejuvon bisman Norggas. Son ieš ii lean sápmelaš, muhto lei lohkan ja oahppan sámeigiela. Lea miellagiddevaš fuobmát mo sámi oddaset historjjás mánga njunušolbmo leat bargan sámeigiela ja -kultuvrra ovddas seamma áigge go sii leamaš hui ángirat kristtalaš oskku ovddidit.

LAPP VAI SÁMI

Nu lei dilli maiddá máttasámi áviissa **WAREN SARDNE** vuosttas doaimmaheaddji, *Daniel Mortenson*, guovdu. Mortenson lei ángiris sámi áššiid ovddideaddji, ja lei

Martin Jonassen, Daniel Mortenson ja John Eliassen. Dát 3 albmá fitne 1908 gonagas Haakon 7. guossis čilgemin sutnje máttasámi boazodoalu váttisvuodaid. Gonagas guldalii dárkilit ja lohpidii ahte ášši galgá guorahallot.

ge njunnožis ásaheamen *Lappernas Centralförbund* 1904, seammás go lei fámoláš sárndideaddji gii barggai ovddidit kristtalašvuoda sámiid gaskkas. Diibmá lei čuohte jagi áigi das rájes go **WAREN SARDNE** ilmmai vuosttas geardde. Daniel Mortenson lei Rørosas dahje Plassjes eret, ja son elii 1860–1924. **WAREN SARDNES** lei vuolletihhtelin dárogillii “*Underretning fra fjeldet*” ja gohčoduvvui vuosttas jagi *Lappernes organ*. Jagi manŋá šattai namman *Finnernes organ*. Ja goalmmát jagi gis *Samisk blad*. Nammaválljen speadjalastá ságastallama mii lei álgo 1900-logus makkár namahusa geavahit sápmelaččaid birra. Imaš lea registreret ahte *Isak Sabba* (1875–1921) oaivvildii ahte dážat ožžot ieža mearridit manin gohčodit sápmelaččaid dárogillii – jogo sa-

me, lapp dahje finn – ja čállá breavas professor *Yngvar Nielsenii*, man korrespondánssa **WAREN SARDNE** nr. 17, 1911 almmuha, ahte su mielas ii leat *lapp*-sátni fuonuheadji, muhto lasiha ahte buot buoremus su mielas livččii jus geavahuvvogoadašii *sámi*-namahus. Prof Nielsen gal oaivvilda ahte galggašii heaitit atnimis *lapp*-sáni. Son oazžu nana doarjaga ángiris áviisačállis, *Edvard Masoni*, gii ieš lei sápmelaš ja oahppan almmái. Son lei ee. leamaš miššunáran Kiinnas. Muđui eai gávdno nu olu diedut su birra, muhto čálii goit viššalit **WAREN SARDNES**, ja adnui áiggistis sámi oainnuid nana bealušteaddjin.

Anders Larsen ja vieljaidisguin.

Lappernas egen tidning (1904–05) doaimmaheaddji *Torkel Tomasson* (1881–1940) čállá *Samefolkets egen tidning* vuosttas nummiris 1918 ahte sámít lea dat álbmot maid ruohtilaččat gohčodit lapp, muhto álbmot ieš gohčoda iežas sápmelažžan. Tomasson hálidii atnit sámí-nama dan dihtii go dasa eai lean čatnasan seammá negatiiva guottut go lapp-nammii. Sámi-doaba baicce ovdasta posiitiiva čavlaivuoda álbmoga historjjá hárrái, son čálii. Tomasson barggai *Samefolkets egen tidning* doaimmaheaddjin 1918–1940. Áviissas son čálii mánnga artihkkala máttasámi kultuvrra birra, dávjá vuolgga-huvvon árbevirolaš muitalusain ja oskkus. 1960 šattai áviissa namman dušše Samefolket.

OSKU JA POLITIHKKA

1898 vuodđuduvvui *Nuorttanaste*, mii lea áidna sámegiel bláddi mii ain almmuhuvvo álgonamain ja seammá áigumušain go álggu rájes. Dan vuosttas doaimmaheaddji lei *Gustav Lund* (1862–1912), gii lei Friijagirku sárdnideaddji ja gii lávii gielkágeasi johtit sárdnemátkkiid. Danin gohčodedje su gielkábhppan. *Nuorttanaste* lea jagi 2000 rájes vuodđudus man stivraáirasiid nammadit ee. Sámi girkoráddi ja Sámemišuvdna. Dat

leamaš álo kristtalaš bláddi, muhto lea maiddá čállán máilmmálaš áššiid birra – ovdal eanet go dál. 1899 rájes almmustuvai njeallje jagi *Sámi Ustib*, mii lei ovdasmanni *Lappernes Ven*-bláddái, mii ilmmai vuosttas geardde 1910, ja man namma maŋjelis šattai *Samenes Venn*. Bládi vuosttas doaimmaheaddji lei beakkán *Jens Otterbech*.

WAREN SARDNE lea hui miellagiddevaš sisdoalu dáfus. Das leat odđasat, lohkkiiidbreavat, historjjálaš čilgehusat artihkal-hámis, mátkemuitalusat, cukcasat, almmuhusat ja smávva notisažat seahkalaga. Dávjá deaddila maid artihkkaliid mat leat eará áviissain leamaš, go dainna lea sámí guoskevaš sisdoallu. Áviisa hálidii čuvget lohkkiiidis sámí historjjá ja kultuvrra birra, muhto seammás almmuhit sihke sisriikka ja olgoriikka áššiid. Moatti áviissas namahuvvojit maiddá indiána áššit, ee. ahte lea áshuvvon áigečála viđa indiána čeardda várás. Áigečállaga mihttun lea dahkat indiánaid buorre amerihká boargárin ja jávkadahttit sin vuostehágu vilges olbmuid vuostá. Ii oro vuostas báitimin čađa álgoálbmot-solidaritehta nu sakka go ášši dušše almmuhuvvo ođasin

Johan Falkberget.

almmá makkár ge kommentára dahje buohtastahttima haga álgoálbmot-dimensuvnna hárrái.

Sámi organiseren lei hui guovddážiis, ja áviisa almmuhii ge gos ja goas ain ledje sámi čoahkkimat. Dávjá lei Daniel Mortenson ieš sihke lágideaddjin ja sárdnideaddjin dáid čoahkkimiin, muhtumin ovttas Elsa Laulain. Vuosttas nummiris čállá Mortenson mii áviissa ulbmil lea, ja deattuha das sihke vuoigatvuođarahčamiid ja politihkalaš organiserema. Doaimmaheaddji goit diehtá ahte lohkkit dáhttot eará ságaid maid, de son prente sihke divttaid ja mitalusaid. Áviisa lea garrasit jugešvuođa vuostá sámiid gaskkas. Jo goalmát nummiris lea hui ahkidis dikta-mitalusaš eadni ja gándda birra geat vuordiba isida ja áhči boahit ruoktut, muhto son baicce ájahaddá juhkanstobus, ii ge muitte iežas bearraša.

HAMSUN, FALKBERGET JA ELSA LAULA

Odđajagimánu 21. b. 1911 lea unna notisa *Stockholm Dagblad* birra, mii 15.1. lea almmuhan artihkkala maid *Knut Hamsun* lea čállán *Johan Turi* girjji birra. Stockholm áviisa vuostálastá ahte Hamsun seaguha iežas

boazodoallošiehtadallamiidda Norgga ja Ruota gaskkas, ii ge liiko Hamsun čuočuhussii ahte Ruotta lea bákkoan sápmelaččaid Norgii go leat váldán sin eatnamiid.

Nubbi beakkálmás gean bihtá deaddiluvvo **WAREN SARDNES**, lea *Johan Falkberget*. Son čállá artihkkala, mii čielgasit doarju sápmelaččaid. Artihkal vuos idii *Social-Demokraten*-nammasaš áviissas ja dasto **WAREN SARDNES** 19.2.1910. Falkberget, gii lei dalle šaddamin dovddus norgalaš girječállin, oaivvilda ahte sápmelaččat fertejit organiseret iezaset, ja atná dan oktavuođas **WAREN SARDNE**-áviissa hui dehálaš diehtujuohkingaskaoapmin. Son rábmo Daniel Mortenson barggu, dadjá ahte su sániin lea sihke jierbmi ja bastilvuohta. Falkberget joatká: Áviisa dolvojuvvo čuoigiid ja eará fivrrolaččaid mielde menddo váriide. ”Galggat bere oaidnit ahte áviisa buktá kultuvrra sámi godiide. Ja kultuvrras lea fápmu!”

Elsa Laula čálii mátkkiidis birra **WAREN SARDNES**. Son álo álggahii čállosiiddis cealkagiin: “Broder i virksomheten! Jubmelen rafe”. Cuonomanus 1910 son mui-

Gonagas Haakon.

tala mátkki birra ruoktut Helgelándii maŋŋil hui bures lihkostuvvan sámi deaivvadeami Namsosis. Mátkebreavas son muittašaddá man somá lei oahpásmuvvat ođđa olbmuiquin, ja man ahkit lea fas earránit sis nu farga. Dattege, son čállá, go jierbmi čilge dovdduid, de nu han lea ge eallin: deaivvadit ja earránaddat. Muhto okta goit báhcá duohtan, Laula čállá: "Vare mii buohkat, boarrásat ja nuorat, sámi čerdii gullevaččat, ovtas barggašeimmet sámi álbmoga buorádusa ovdii." Dát buorádus, Laula oaivila mielde, lei vuosttažettiin sosiálalaš ja politihkalaš, muhto maiddá vuoiŋjalaš.

1910-JAGIT MUITTUHIT 1970-JAGIID

Mánŋga láhkai muittuhit 1900-álgojagat 1970-jagiid sámi áššiid ja politihka áŋgiruššama hárrái: sámi searvit ja diehtujuohkingaskaoamit ásahuvvojedje miehtá Sámi, ja olbmuid gaskkas lei hirbmat beroštupmi ovdidit sámi áššiid. **WAREN SARDNE** buvttii guhkes ja vuđolaš referáhtaid čoahkkimiin, omd. go *Helgeland samiske forening* vuodđuduvvui 1.10. 1910. Dalle šadde guokte sámi searvvi Helgelándii, go ovdalis lei jo Elsa Laula ásahan *Brurskankens lappeforening*. Daniel Mortenson čálii olu breavaid dáža eiseváldiide, ja bovdejuv-

vui audiensii *gonagas Haakon 7.* lusa. Doppe son finai fárrolaga guvttiin earáin 26.10. 1908. Duot nuppi guovttes leigga *John Eliassen Boere* ja *Martin Jonassen*. Guokte beaivvi ovdal sii ledje deaivvadan eanadoaloministariin ja stáhtaministariin ákkastallan dihtii ahte sápmelaččat ieža berredje beassat mielde evttohuvvon sámekommišuvdnii. John Eliassen Boere (1840–1918) lei hui dovddus guovžabivdi gii lei báhcán lagabui 50 guovžža, son lei hui gielalaš, ja dasa lassin vuosttas máttasápmelaččaid gaskkas gii almmuhii čállosa máttasámegillii, nammalassii **WAREN SARDNE**-áviissas nr. 8, njukčamánu 5. beaivvi 1910. Ovdal su diehtit dušše *Anders Fjellner* čállosiid birra, ee. su ávvudikta *Ruota gonagas Carl XIV Johanii*, mii almmuhuvvui álggus máttasámegillii *Supplementsblad til Norrlands Tidningar* Härnösandas 2.9. 1843. Vahku maŋŋil ilmmai hui friija ruotagiel veršuvdna Fjellnera divttas seamma bládis. Sámegiel divttas leat muđui hui olu dat seamma poehtalaš dovdomearkkat go maid gávdat su Beaivvi mánáid diktemušas.

WAREN SARDNES ledje eanemusat sullii 400 doalli, mii lei menddo uhccán dasa ahte veadjit doalahit áviis-

John Eliassen manisboahhtit su muitobáccii luhtte, mii lea ceggejuvvon gudnejahttit beakkánis guovžžabivdi. Muitaluvvo ahte Eliassen okto bážii 49 guovžža, ja ovttas

earáiguin vel dasa lassii 120. Eliassen lei maiddá sáme-politihkár ja ánggiris giellaberosteaddji.

sa julggiid alde, de eai mannan eanet go 3 jagi ovdal go áviisa heaittihuvvui. Mortenson iskkai vel oktii áviisii fidnet heakka 1922, ja su bárdni, *Lars*, jotkkii áviisa doaimmahit áhčis jápmima maŋŋil gitta 1927 rádjái goas áviisa oalát nogai.

GIRJÁIVUOHTA OVDDEŠ ÁVIISSAIN

Dán oanehis historjjálaš geahčastahkii gullá vel loahpalaččat namahit *Sagai Muittalegje*, man *Anders Larsen* (1870–1949), doaimmahii 1904–1911. Larsen maiddá ásahii vuosttas mearrasámi searvvi ovttas vieljaidisguin 1903, ja dat searvi lei ge vuosttas sámi searvi oppalohkáii davviriikkain. Searvvi váldo- ulbmil lei áсахit sámi áviissa, mii ilbmagođii ge jo jagi maŋŋil, 1904. 1911 dat heittii boahtimis, de dán ja-

gi lea juste 100 jagi áigi dassá go dat dáhpáhuvai. Buot dáid namahuvvon áviissaid gaskkas dáidiba juste **WARREN SARDNE** ja *Sagai Muittalegje* leamaš dehálemos ja mearkkašahhtisemos. Livččii lean suohtas fidnet buot nummiriid dán guovtti áviissas čohkkejuvvot girjin. Dán áigái han gal dat galggašii leat vejolaš scannen vejolašvuodain. Livččii lean olu oahppamuš otnáš sámi journalisttaide das mo sámi áviissat doaimmahuvvonedje badjel čuohte jagi dás ovdal. Sihke Daniel Mortenson ja Anders Larsen fátmasteigga hui viidát áššiid ja fáttáid hárrái maid oavvildeigga gullat ja heivet sámi áviisii.

Vare nu livččii lean min otnáš áidna sámi áviissain ge!

WAREN SARDNE.

„Udretning fra fjeldet“.

Samisk blad.

Nr. 38.

Roros, Lördag den 21de september 1912.

3. aarg.

»Waren Sardne« utkommer hver lørdag og koster kr. 0.75 kvartalet. — Annoncer 10 øre pr. linje

Vort blad.

Efter oplørdning av flere interesserte hitsattes det væsentligste med hensyn til Bladets formaal:

»Waren Sardne« redigeres med særlig henblik paa samernes (finners, lapperne) interesser og til ivaretagelse av deres tarv i alle henseender. Bladet vil søke at heilede offentlighedens opmærksomhet paa »flytlapperne« usikre livsvilkkaar og forrængte stilling, samtidig som det vil appellere til myndighetene om tillempling av lovgivningen i retning av, at lapperne laar beholde de rettheter de fra orgamle tider har havt til bruk eller sædvane.

Som en del av nationen og med hensyn til rensdriften, hvortil der knytter sig ikke saa lidt av nationale værdier og økonomiske indtægtskilder for landet vil vi gjennem dette vort organ ogsaa laa anledning til at attale os om de forskjellige spørmaal som er oppe i tiden, særlig da paa oplysningsmæssens omraade.

Bladet vil derhos være et meddelelsesmiddel mellem de forskjellige foreninger og familier med lidt av hvert fra fjeldet.

Dette er i sammensætning for »Waren« General No.

har til

Fra den kinesiske republik.

Lys og mørke.

(Av Edvard Mason.)

Republikanernes grundretninger.

Det republikanske lag, som general Li er formand for, er et stort og vidtforgrenet politisk folkelag. Det er likesaa stort som det mægtige sambaandslag, som dr. Sunjatsen er formand for.

Det republikanske lag har følgende formaal:

Det kinesiske rikets enhet, folkets fremgang paa alle omraader, fredelig forbindelse med alle fremmede laende, broderskap og likhet mellem Kinas forskjellige folkeslæder, opbjudning av alle næringsveie og i særdeleshed forbedring av de fattiges kaar, fælles byrder like for alle, utvikling av hær og flaaete, for at verge

landet mot overfald, og skoler med fagkundskab paa livets forskjellige omraader.)

Fotbindingens ophør.

Folkeforsamlingen har nu vedtat en lov, som forbyder at binde pikebørnernes føtter. Og det er godt, at der endelig er sat en stopper for denne meningsløse og grusomme skikk. Forbudet mot fotbindingen vil uten tvil virke vækkende paa folkets brede lag; og andre fordomme vil sandsynligvis dø med fotbindingen.

Rettergangen.

I det gamle Kinas dage, maatte alle, som møtte for retten, komme foran retsbordet. De anklagede blev ofte mishandlet med bank og pineredskaper, naar de ikke vilde erkjende klagen.

Dommeren og retsbetjentene var iført brogede uniformer. Og flere stridsmænd stod altid vagt. — Men nu er det slut med alt dette.

Pinlig forhør skal nu ikke længer finde sted.

For nogen dage siden overvar jeg en retsforhandling. Alt foregaar nu meget enkelt og liketil. Man staar nu foran retsbordet. Dommeren og retsbetjentene er uten uniformer; og ingen stridsmænd tilstede.

Dødsstraffens utøvelse.

Under det gamle styre kunde enhver sjenstyrer — foged — hugge hodet av hvem, han vilde, naar det gjaldt smaafolk, der hadde gjort sig skyldig i større forbrytelser. Og følgen av disse smaakongers magt var ofte megen uretsferdighet. Men nu er al magt med hensyn til dødsstraffen lagt i haanden paa den øverste myndighet i den provins,

hvor forbrytelsen sker. Ingen dødsdom kan nu længer fuldbyrdes uten landshøvdingens stadfæstelse.

Nye frimerker.

Det kinesiske folk vil skille sig med saa meget som mulig av alt det, der minder om det manchuiske herredamme. De liker ikke frimerkerne med dragehodet; derfor vil de nu ha nye.

Udenpenge.

Folkeforsamlingen har besluttet at mynte 30 millioner sølv-daler, til minde om frihetskampen og republikkens indførelse. Denne mindemynt skal præges med dr. Sunjatsens billede, da det var han, som organiserte og ledet frihetskampen.

Det største dampskib bygget i Kina

gik i sommer av stabelen i Sjanghai. Skipet er bygget for det kinesiske kjøpmandslag eller handelslag. Baaten er paa 4000 ton og 340 fot lang. Den blev døpt av en kinesisk kvinde og fik navnet »Kiangua«.

Det er første gang en kinesisk kvinde har været med ved en saadan anledning.

Jojo — — de kinesiske kvinder begynder saa smaat at naa ærens top — en vakker dag er de høit paa straa.

Tidsmessige skoler.

Presidenten har utstedt en kundgjørelse om, at det nye Kina maa ha tidsmessige skoler, og folket maa derfor være forberedt paa en omdannelse av skolevæsenet. Den nye utvikling er ikke tjent med de gamle skoler. Den oppvoksende slekt maa faa tilegne sig gode og nyttige kundskaper.

Det nye Hanko.

Den brandte by Hanko skal

gjenopbygges paa tidsmessig maate. Det gamle Hanko var en forfærdelig smudsig og usund by — en av de værste i Kina.

Nu skal byen bygges med brede og store gater; og der skal sørges for tilfredsstillende sundhetsvæsen.

Elvekanten skal stensættes og kaier bygges; men saa er det penge, som maa til; og de er ikke saa let at skaffe tilveie.

Provsregjeringen i Hobe har henvendt sig til kinesiske pengefolk i Singapore om et laan paa 50 millioner kroner til 3 pct. renter. Men pengemændene vil nødig laane mot saa lave renter, da de kun faar 8 pct. paa andre steder.

Regjeringen henstiller nu til dem i fædrelandskjærighetens navn at laane pengene til 3 pct. Men pengemændene i Singapore mener, de kinesiske utvandrere har ikke glemt fædrelandet; ti kineserne i Singapore ydet 10 millioner og de paa Java 15 millioner — tilsammen 25 millioner kroner — til frihetskampen.

Grænsestrid i Sjanghai.

Den utenlaadake bydel i Sjanghai har sine bestemte grænser; men allikevel har det fremmede byraad trængt ind paa kinesisk omraade. Og dette overgrep fra utlændingernes side har som rimelig kan være sat oundt blod i kineserne. Det er ikke at vente, at kineserne vil taale en saadan optræden; og derfor vil de nu ta forholdsregler mot utlændingernes egenmægtige fremfærd.

Saasart de fremmede bydels politbetjente kommer over grænsen i bestillings medfør, blir de anholdt. Og dette er mere end utlændingerne kan taale, og

Eliassen-teaksta davvisámegillii

almmuhuvvon *Waren Sardne*-áviissas nr. 8, njukčamánu 5.b. 1910. Teaksta lea vástávdus dahje kommentára dasa go muhtumat Troandima davveamttas (Davvi-Trøndelagas) ledje váidalan ahte easka ásahuvvon aviisa *Waren Sardne* lei dušše Máttá-Troandima amtta várás, eai ge sii dan dihtii dáhtton doarjut ođđa áviissa.

Eliassen (loga eanet su birra *Waren Sardne* artiikkalis dán Sámis'is) vuostálastá dan oainnu, ja ávžžuha buohkaid doarjut Daniel Mortensona rahčamuša. Eliassena teaksta ilbmá dá vuosttas geardde davvisámegillii:

Sámi albmát ja nissonat Troandima davveamttas

Ávvudednot das go Troandima máttamtta olbmot leat ásahan áviissa ja leat gohčodan dan sámegiel namain *Waren Sardne!* Dás oaidnit maid olbmot vedjet oazžut áigái go leat ovttaoavilis ja barget ovttas. Soaitá ahte mii dáppe davit guovllus galgat illudit das go sii máttabealde leat buktán midjiide bargoneavvu, ja dušše jurddašit: bargosat dál sii; de leš oaidnit mo šaddá. Ii! Veahkehednot baicce buohkat ovttas vai *Waren Sardne* máhtta ovdánit ja šaddat midjiide buohkaide ávkin. Mii sáhttit maiddá ieža sáddet ođđasiid *Waren Sardnai*.

Na, mo de sáhtát leat veahkkin dasa ahte *Waren Sardne* sáhtta buktit ođđasiid? Mii máksit kruvnnu juohke njealjádas jagi ovddas. Dalle *Waren Sardne* bohtá juohke vahkus du orohakkii.

Jus okta ge dis hálida diehtit eanet *Waren Sardne* birra, čále dalle Daniel Mortensonii. Su čujuhus lea "Riset, Elgaaen pr. Røros". Mii bivdit ahte *Waren Sardne* bargu buressivdniduvvošii ja ovdánivččii.

Mu buoremus dearvuodat buot Troandima máttamtta ássiide!

Kolvereia 5.2. 1910, John Eliassen

Beaivváš ja Hålogaland teater ávvideaba goappat láhkai – *nubbi ođasmahtta klassihkkára ja nubbi láhppo vássán áigái*

Go Davvi-Norgga guokte dehálemos teahtera avvudit jorba beivviid – Hålogaland teater deavdá 40 jagi, ja Beaivváš Sámi Teater 30 – de orru rivttes áigi geahččat mo dat avvudeamit leat dahkkon.

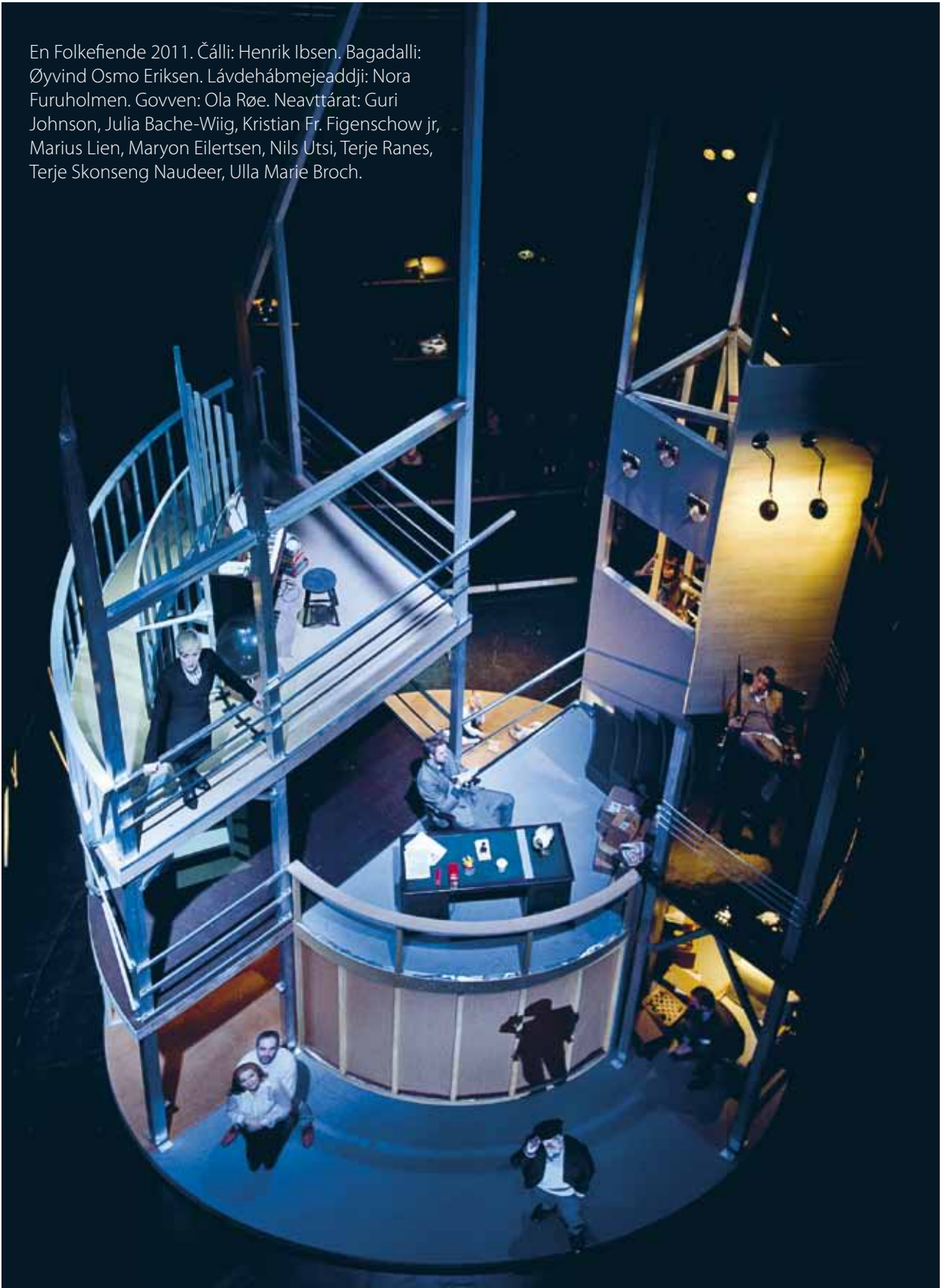
Dán giddadálvi lean johtán ollu teahteris. Lean fuomášan ahte teater bohcidahtta mu beroštumi. Lean lohkan girjjálašvuoda, ja teahterteavsttat ja -bihtát han gullet girjjálašvuhtii. Liikon dasa ahte teater lea das-ja-dalle, ahte das lea diet bealli mii eksistere dušše dan oanehis botta go neavttárat leat lávddi alde ja mii leat geahččamin sin. Mu jurddašuvuođi lea rievdan, in čohkán šat teahtersálli ja jurddaš ”na, de galgabehtet neaktit bures.” Dovddan baicce ahte mun, dahje mii, sálas, ja neavttárat, galgat bargat ovttas. Ii leat dego kino, gos mun in sáhte mangeláhkai rievdađit dan mii dáhpáhuvvá.

Ii fal dan dihtii ahte hálidan rievdađit dan mii geavvá lávddi alde, muhto lea somá geahččat mo sii láhttejit, mo neavttárat leat. Ja muhtumin go beassá geahččat

neavttáriid sihke scena alde ja scenas eret, dego mahkká jus sii álget fitnat hui dávjá seammá káfebáikkis gos ieš láven johtit. In lean goassige smiehttan dan ovdal, muhto dat buvttii áibbas eará dimenšuvnna bihttái, go lean oaidnán mo diet olbmot geat leat lávddi alde láhttejit dalle go sii leat áibbas dábálaš olbmot.

Okta daid teaterbihtáin maid lean oaidnán dán giđa lea **HÅLOGALÁTTI TEÁHTERA** veršuvdna *En folkefjende*-bihtás. Mus eai lean erenoamáš stuorra vuordámušat bihttái. Dieđán gal ahte Ibsen-rohkki lei čeahppi čállit, dan gal in eahpit, muhto lea viehka áigi dassá go lean oaidnán stuorát HT-produkšuvnna masa lean albmaláhkai liikon. Lean eanet liikon daid smávit bihtáide, mat eai čájehuvvo stuorámuš lávddis.

En Folkefiende 2011. Čálli: Henrik Ibsen. Bagadalli: Øyvind Osmo Eriksen. Lávdehábmjeaddji: Nora Furuholmen. Govven: Ola Røe. Neavttárat: Guri Johnson, Julia Bache-Wiig, Kristian Fr. Figenschow jr, Marius Lien, Maryon Eilertsen, Nils Utsi, Terje Ranes, Terje Skonseng Naudeer, Ulla Marie Broch.

En Folkefiende 2011. Čálli: Henrik Ibsen. Govas: Marius Lien, Terje Skonseng Naudeer. Govven: Ola Røe.

Muhto *En folkefiende* lei hui buorre! Ledjen lohkan bihtá ovddalgihtii, ja illudin dan oaidnit, muhto ledjen maid veaháš balus, go ledjen gullan ahte dat galggai leat hui odđááigásaš veršuvdna. Ja in jáhke ahte ledje koreográfát mielde dalle go *En folkefiende* čájehuvvui Ibsen áiggi. Muhto dat doaimmai bures. Ledje ođasmáhtán bihtá, muhto bidjan dan eahpečielga áigái, ii lean juste min áiggis, muhto ii dárbbášan leat nu guhkkin eret ge das. Koreografia ii lean dušše sahtedohko dánsun, muhto lihkadusat lávddi alde mat galge heivet oktii scenografia lihkadusaiguin; ledje ráhkadan golmma-dá-sat, 11 meter alla konstrukšuvnna gos bihtá čájehuvvo, ja olles scenografia sáhtii jorrat, nu ahte neavttárat muhtumin fertejedje lihkadit ja vázzit vai bisso das gos galge leat. Neavttárat ledje čeahpit, ja Ragnar Olsena jorgalus davvidárogilli lei veadján sihke doalahit Ibsenlaš vuodu, ja dahkat dan buorre Davvi-Norgga bihtán.

Ledjen ovdal dan fitnan geahččamin **BEAIVVÁŠ SÁMI NAŠUNALTEAHTERA** produkšuvnna *Min duoddarat III*. Go ledjen geahččan *Min duoddarat III* in muitán gal šat manin mun liikon teaterii, go dat bihtá ii geasuhan. Lea imaš, ja jo dadjat moaitinveara, go Beaivváš vállje nie ovtadimensunála bihtá iežas 30-jagi ávvudančájáhussii.

Sihkkarit joatkkán gal geahččat juohke áidna Beaivváš-bihtá mii lea seammá gávpogis go mun go nu heive. Teater eatnigillii lea goittotge dehálaš doarjut jus olbmossat lea kulturberoštupmi. Ja dat mus gal lea, muhto juste danin hárdđii ge mu *Min duoddarat III*.

Mus ledje vuordámušat go beakkán Nils Gaup galggai regisseret, ja buot diet čeahpes Beaivváš-neavttárat ledje mielde, ja ledje gávdnan nuorra talenttaid geat daddjo-

Min duoddarat 2011. Bagadalli: Nils Gaup. Čállit: Ailo Gaup & Knut Walle (1981 & 1983 veršuvnna). Beaivváš/CMP/Johan Mathis Gaup. Govas: Ingor Ántte Áilu Gaup.

jedje leat Sámi boahhteáigi, musihkas ja teahteris ja in mun dieđe mas vel. Áidna mii vaillui lei Anitta Suikkari – sutnje mun gal liikon – muhto ii olmmoš sáhte oažžut buot maid hálida dán máilmmes. Ja go vel NRK Sápmi, geat illá goassige oro almmuheamen árvoštallamiid, goittotge neahttasidduin, maid mun dal eanáš čuovun, ledje čálistan nu panegyralaš teavstta ahte ii lean leai-ka, ja adde bihttái ”en bunnsolid sekser” go ii gávdnon oktage minus čájáhusas, dalle mus gal šadde duođaid vuordámušat.

In aiggo dadjat ahte *Min duoddarat III* lea fuonimus Beaivváš-bihttá maid lean goassige oaidnán, gal mun lean oaidnán dan mađe máŋga ahte dat ii šattašii duoh-ta. Muhto soaitá Nils Gaup heivet buorebut regisseret filmmaid, dahje heive buorebut jus beassá regisseret bih-táid gos lea vejolaš instrueret olbmuid bargat maidnu

eará go dušše mitalit buot maid áigot, ja manin sii fer-tejit dahkat juste dán ja duon.

Min duoddarat III heivešii oahppogirjin, hui čielga ov-damearkan dasa mo šaddá jus ii čuovo dien boares *show, don't tell* -jurdaga. Ii orron leamen dilli čájehit mai-dege, lei nu ollu maid fertejedje namahit ja mitalas-tit, vai mahkáš geahčči ádde mii lea geavvamin. Dat ii šatta teahterbihttá, lea baicce rápmamuitalus mii galgá hukset dan struktuvrra man siste čájeha ieš bihtá. Min duoddarat-bihtás galge čáhkát issoras ollu olbmot ja áššit, fertii leat sadji ráhkesvuhtii ja bearašdiliide, his-torjái, dálááigái, boahhteáigái, odđa ja boares jurdagiid-da, ja boazodollui, dieđusge. Galggašii álki áddet ahte ii leat vejolaš čáhkadit buot dieid áššiid ovttá bihttái, jus daid galgá albmaláhkai čájehit.

In ádde ge mo diet lávlagat sáhttet leat šaddan oassin sáme teatherhistorjjás, muhto soaitá leat danin go mun lean menddo nuorra, ahte dat bukte maidnu áibbas odđa dalle go ráhkaduvvojedje, ja ahte dat lea báhcán vuorrasebbuid muitun. Ja sáhtta diedusge leat ahte dat guokte vuosttas Duoddarat-čájáhusat ledje olu buoret bihtát, ahte dat čájehedje juoidá maid Sápmi dárbbasii oaidnit. Ja gal mii álo berret jurddašit eatni, eatna- ma birra, muhto in dieđe lea go nu buorre jurdda ahte Beavváš galgá šaddat min økomoralalaš kompassa – ii das goit oro šaddamin erenoamáš buorre teather.

Šattai čielggas juste mo Beavváš lei feilen leat ávvudeaddji ja relevánta, go fitnen HT:a “En folkefiende”- premieras. Ja ii leat dušše dat ahte mun lean oaidnán ovta teatherbihtá mii lei buorre ja nuppi mii ii lean buorre, muhto dat buorre bihtá duodástii juste man olu

Min duoddarat 2011. Beavváš/CMP/Johan Mathis Gaup. Govas: Svein Birger Olsen, Teddy Millmoor, Ingá-Máret Gaup-Juuso, Ingor Ántte Áilu Gaup, Nils-Henrik Buljo, Cornelia Børnick.

buoret Beavváža ávvudeapmi livččii sáhttit leat, jus sis livččii leat veaháš stuorit ambišuvnnat. Go Ibsen lea, nu mo dadjet, álo áigeovuodil, ja HT ledje dahkan juoidá dainna bihtáin – erenoamážit álbmotčoahkkimiin – mii dagai ahte mun álgen smiehttat ahte ii go son livčče galgan das ráhkadit sáme čájáhusa. Heivehit dan sámi fáddán, dego lean gullan ahte dahkkui hui vuohkka- sit Ludvig Holberga ”Jeppe på berget”-bihtáin. Ibsen čálii kurbáda-divššohaga birra, ja ahte dan kurbádas lei mirkkočáhci. HT lei doalahan dan, muhto mun jáhkan ahte livččii sáhttit rievdađit bihtá eanet sáme- guoski áššiiide. Ii fal boazodoalu birra, muhto mahkáš bidjat

Min duoddarat 1983. Govva: Per N. Haukeland.

dan Tromsii ja giehtadallat daid nákkuid mat leat bohci-
dan das go Tromsa áiggošii searvat sámi giellalágaguvlui.

Dat searvan livččii sáhttit leat Stockmanna jurdda, ja su
bearaš leat ovttaoaivilis suinna, ja mediat leat ovttaoaivi-
lis gitta dassázi go fuomášit ahte vuvdet eanet áviissaid
jus ráhkadit das dušše čielga riiddu. Ja sátnejodiheaddji
ii jáhke dan leat nu buorre jurdda, go ruhtadilli lea vát-
tis ii ge sis leat ruhta diekkár áššiide, ja Sámediggi ii goit-
totge livčče juolludit giellaruđaid doarvá beassat dah-
kat buot maid áiggošedje.

Livččii sáhttit šaddat hui ironalaš go Stockmann bean-
ta gáiggida iežas jurdagiin, ja mearrida ahte buohkat sii
geat eai leat suinna ovttaoaivilis leat jallat. Ii livčče lean
buorre bihttá maid cájehit dážaide, go das livččii várra
fertet leat morála ahte okta olmmoš sáhttá bilidit muđui
buori jurdaga, ja ahte ii šatta giellaguovllus mihkkige,
danin go Stockmann gártá ášši ovddideaddjin, ii ge ok-
tage hálit su danin dahje veardádallot sutnje. Ja dakkár
ironia soaitá ahte dážat eai áddešii, livččii sáhttit dulkot
morálan ahte ii galgga diktít sápmelaččaid iežaset mear-
ridit maidege.

Jus vuos dáhttu čájehit bihtá mas buot manná funet
loahpas, de livččii sáhttit baicce ođasmahttit boares
dáža klassihkára, ii dušše resirkuleret boares sáme jur-
dagiid maid lea olu buoret čájehan eará bihtás – “Allaq”
– viehka gieskat. Sápmelaččain veadjá leat erenoamáš
beroštupmi ekologálaš áššiide, jus dal vuos nu jurddaša,
muhto eat go son mii maid darbbaš eará vašálašgovaid
go dušše ruvkeservviid ja diekkáriid. Eai go son min
duoddarat livčče heivet buorebut teahterbihttán jus
ii livččii lean dat agálaš ruvkedoaimba? Livččii baicce
sáhttit leat Monsa Ásllaga vuostá, vai feršešii smiehttat
eanet maid mii ieža hálidat, ii dušše dan ahte gean vuos-
tá mii dál galgat doarrut.

Ii fal dat ahte mun diedán nu ollu ruvkeserviin ja boazo-
doalus, muhto gal mun lean veháš oahppan teahtera bir-
ra, ja albma buorre teahter orru leamen dat mii muitala
maidnu maid it leat jurddašan ovdal. Doaivumis
Beaivváš vedjet jurddašit ođđalágan jurdagiid boahtte
logi jagis, nu ahte sis maid sáhttá šaddat 40-jagi ávvu-
deapmi mii livččii lean duodaid ávvudanveara. Nu ahte
sáhttit ávvudit sihke teahtera, ja álbmoga geasa dat gul-
lá, ja geat das beroštít. ■

Sámi mánáid lyralaš **STOAHKANMÁILBMI**

Dán čállosis guorahalan oanehaččat sámi mánáid lyralaš stoahkanmáilmmi. Go buokčalan dán stoahkanmáilbmái, de lea munne dehálaš čatnat oktii ovdalaš lyralaš vugiid ja otná girjjálašvuoda, vai oainnán ollisvuoda lyralaš máilmmiin mainna sámi mánát deaivvadit. Geavahan dan dihtii sihke iežan kultuvrralaš máhtu ja áddejumi, ja maiddá iežan mánnávuodavásáhusaid. Lean válljen guokte girjjálašvuoda duoji, nammalassii Kerttu Vuolab girjji *Ánde ja Risten Jagi fárus* ja Ardis Ronte Erikssen girjji *Sátnestullamat*. Dát guokte girjji speadjalastiba guovttelágan lyralaš deaivvadeami.

Mánáidlyrihka lea dábálaš juohkit guovtti váldosuorgái: *njálmmálaš álbmotdikten* ja *dáiddalaš poesija*. Njálmmálaš álbmotdikten lea árbevirolaš dikten, mii dábálaččat fievrividuvvo buolvvas bulvii. Njálmmálaš árbevierru gullá árbedihtui, go dáid iešgudetge šlájain leat árbevirolaš diedut ja máhtut vuodđun, ja gohčoduvvo maiddá geavahuslyrihkan árgabeaivveoktavuodáin. Dáiddapoesiija gullá ges oddaset dáiddalaš oassái, gos ollesolbmot čállet lyrihka mánáide. Dáiddapoesiija teavsttat leat pedagogalaččat, estehtalaččat ja guoimmuheami várás čállojuvvo.

Mun geahčadan namuhuvvon dujiid dán guovtti doahpaga vuodul. Háliidan guorahallat makkár lyralaš hámit, ulbmilat ja ovttaláganvuodát leat dán guovtti girjjis. Guorahallamis refereren ovdamearkkaide girjjiin ja čilgen makkár doaibma dahje funkšuvdna dain lea go mánná deaivvada lyralaš stoahkanmáilmmiin. Gohčodan lyralaš máilmmi stoahkanmáilbmin, go háliidan guorahallat dan oasi mánáid máilmmis gos lyrihka doaibmá stoagusin.

Vuolab girjjis deattuhan vuosttažettiin (njálmmálaš) árbevirolaš hoahkamiid ja stohkosiid. Girjjis lea maiddái muitalusráidu, mii čilge jagi dáhpáhusaid mánáguoktá Ánde ja Ristena bokte. Muitalus ii leat guovddázis mu guorahallamis, muhto lea konteavsttalaš veahke-neavvun. *Sátnestullamat* girjjis lea dárbu oanehaččat čielggadit mo mun meroštalan teavsttaid, leat go divttat vai hoahkamat? Girjjis leat mánggat teavsttat mat muituhit hoahkamiid odđa hámis, nugo dárogillii geavahit namahusa *rim-og reglepoesi*. Dát lea odđahámat poesiija gos riibma lea vuodđun hoahkamii. Danne válljen geavahit hoahkan-tearpma go guorahalan *Sátnestullama* teavsttaid.

Kerttu Vuolab girjji *Ánde ja Risten Jagi fárus* ja Ardis Ronte Eriksen girjji *Sátne-stullamat*.

NJÁLMMÁLAŠ ÁRBEVIERRU ČÁLALAŠ HÁMI EKTUI

Sámi njálmmálaš árbevierru lea rikkis ja dehálaš sápmelačča eallimis ja eallinvuogis. Njálmmálaš árbevierui gullet ee. mitalusat, máidnasat, cukcasat, hoahkamat, sátnevádjaset, diiddat, luodit jna. Namuhuvvon njálmmálaš árbevieru variánttat leat sihke guoimmuheapmin ja oahpahan dihtii mánáide morála ja servodaga norpmaid. Unnivuoda rájes gullá mánná máidnasiid, mitalusaid ja sátnestoahkamiid man bokte govve ja hukse jurdagiid. Dán lágan vuohki stoahkat sániiguin čuovvu buolvvas bulvii. Čeahpes muitaleaddjit sáhte dávjá lasihastit mitalussii, hoahkamiidda ja luđiide odđa dieđuid, vugiid dahje sátnevádjasiid, ja nu rievddai duodji dađistaga. Otná girjeduodji lea odđa guoimmuheapmin variántta. Erohus njálmmálaš ja čálalaš duojis lea ahte čálalaš duodji ii rievdda. Dán láhkai láhppá čálalaš duodji dan erenoamáš eallilanfunkšuvnna mii duojis lea juste rievdanvejolašvuoda geažil. Nuppe dáfus lea dárbu dákkár stabiila dujiide, dan dihtii go servodat rievdá. Sámemánáid eallin rievdá servodaga riev-

dama mielde, mii dahká árbevieruid seailuheami hástaleaddji doaibman.

Servodatrievdamat nuppástuhtte maid sosiála oktavuođaid mas njálmmálaš árbevierru lei rikkis. Dáid oktavuođain geavahuvvui njálmmálaš árbevierru sihke guoimmuheapmin ja pedagogalaš bagadallamin. Máidnasat, mitalusat, cukcasat, luodit ja hoahkamat ledje čadnon njuolgga beaivválaš eallimii. Ulbmil lei sihke rávvet, cuiggodit ja guoimmuhit. Váhnemat ja ollesolbmot geavahedje njálmmálaš árbevieru oahpahit ja hehttet máná mannamis sorbmái, dat bagadedje máná šaddat iešbirgejeaddji ja jurddašeaddji olmmožin. Odđa hástalusat bohte mánáid bajásgeassimis. Šattai dárbu teakstadujiide, gos mánná beasai ovddidit dáid beliid, seammás go doavva lei fievrridit kultuvrralaš máhtu viidásat buolvvas bulvii. Historjjálaš dieđut ja kultuvrralaš dárbbut ledje vuodđun go sámi mánáid-girjjálašvuohta riegáđii 1970-jagiin. Girječállit oidne dárbbu čállit njálmmálaš álbotdiktéma odđahámat girjjálašvuhtii, seailuhan dihtii máná giela ja kultuvrra.

MÁNÁ DEAIVVADEAPMI GIELAIN JA LYRALAŠ STOAHKANMÁILMMIIN

Mánát oahpásmuvvet árrat poehtalaš gillii hállama, lávluma, juoigama, hoahkama ja jievžžadeami bokte. Jo njuoratmánán gullá váhnemiid huradeamen, lávlumin ja juoiggadeamen vai máná ráfáiduvašii. Giella lea ođas ja amas mánáide, go juohke beaivve vásihit mánát amas sániid ja dadjalemiid maid eai ádde. Nu lea ge mánás dárbu geahččaladdat ja stoahkat ođđa ja ártegis sániiguin. Poehtalaš giella lea veahkeneavvun mánái, vai ádde ja oahpásmuvvá gielalaš kodaide.

Muhtin máná soaitá leat oahppan hoahkama ruovttus maid son gis oahpaha iežas ustibii mánáidgárddis. Ustit guldala ja guorrala hoahkama, soaitá lasihastit vel sániid dasa. Soai reaškiba ja joatkiba hoahkat ovttas. Giella-stoahkan lea dehálaš oassi máná eallimis ja kultuvrras, go giella geavahuvvo stoahkanveahkeneavvun. Nu sáhtá ge dadjat ahte giellastoahkan ja poehtalaš gaskaoamit máná stoahkamis ovddidit gielalaš áddejumi.

GEAHČASTEAPMI GIRJJÁLAŠVUOĐA DUJIIIDE

Ánde ja Risten Jagi fárus ja *Sátnešullamat* leat guokte girjjálašvuodduoji mánáide, gos lyralaš hápmi lea vuodđun ja geavahuvvo goappatge láhkai. *Ánde ja Risten Jagi fárus* lea čállojuvnon mitalushámiin, ja lea ge dan dihtii epihkalaš duodji, muhto das leat poehtalaš

oasit mat dagahit duoji maiddái poesiijan, sihke álbmotdiktama ja dáiddalaš poesiija hámis. Mu guorahallamis lea miellagiddevaš geahččat daid osiid girjjis gos lyralaš hámit geavahuvvojit. *Sátnešullamat* lea dáiddalaš poesiija mánáide. Girjjis leat mánggat ođđahámalaš poesijateavsttat, main earret eará gielalaš stoahkan, nugo stoahkammat jienain ja variánttain lea vuodđun.

Ánde ja Risten Jagi fárus ilmmai 1990is oktan kaseah-tain. Girjjis leat čappa govva-duojit maid čáli ieš lea hábmen. *Ánde ja Risten Jagi fárus* lea Kerttu Vuolaba girjjálašvuoda- ja dáiddalaš duodji mas árbevirolaš dieđut ja álbmotdikten lea mitalusa vuodđun. Álbmotdikten lea lunddolaš oassi mitalusa dáhpáhusráiddus mas hoahkammat, stohkosat ja ádestallamat leat mielde deattuheamen mitalusa sisdoalu. Seammas lea mitalusa ođđaset dáiddalaš poesiija, nugo divttat ja lávlagat maid sihke girječáli ja eará sámi čállit leat buvttadan. Girjji ođđaset dáiddalaš poesiija lea maid oassi mitalusa konteavsttas. Mitalusas leat maid árbevirolaš dieđut mo bargguid dahkat ja mo dulkot luonddumearkkaid. Ovdamearka lea čakčageasi go eatni čilge máná guoktái lubmenáigge mo giehka heaitá guhkkamis go luopmánat láddet. Giehka borrá láddanluopmániid, ja dát hehte su guhkkamis.

Sátnešullamat ilmmai 1995, ja lea vuosttaš sámi mánáidgirji mii stoahká ja geahččaladdá ođđa mánáid-

*Guovssahasat vihket lip lip li...
Buoidi njálmmis lip lip li
Veahčir gállus lip, lip, li
Ákšu sealggis lip, lip, li
Ja spigir njálmmis lip lip li*

poesijain. Girjjis leat mánggat mánáidpoehtalaš teavsttat, maidda Maj-Lis Skaltje lea hábmen govaid. Álggus girjjis leat iešgudetge sánit mat leat gárgiduvvon ”sátni” sánis. Ovdamearka lea: sánálaš, sátnádallat, sádnái, sánehuvvat, sátnerádju, sátnevájas ja nu ain viidásat. Dát geažida ahte dál mii duodaid beassat oahppat ja vásihit sámegiela sátneduhkoraddama. Girji hástala máná giellaovddideapmái ja giellastoahkamiidda.

GIRJJIID ULBMIL(AT)

Ánde ja Risten Jagi fárus

Girjjis leat mu oainnu mielde guokte váldoulbmi-la. Vuosttaš lea oahpistit mánáid sámi njálmmálaš kultuvrralaš riggodahkii; hálešteami, máinnasteami, ságastallama, lávluma ja juoigama bokte. Čállis leat maiddá sisteseahkažat gos leat pedagogalaš rávvgat mo oahpistit, dustet ja geavahit girjji sisdoalu. Nubbi ulbmil lea nannet ja ovddidit máná sámegiela máhttu aktiivvalaš giellageavaheami bokte. Earret eará njálmmálaš árbevieru bokte oahpistit máná sámegillii, go váhnen dahje ollesolmmoš máinnasta, hálešta, lávlesta, juoiggada dahje hoahká mánáin. Vuolab čilge maiddá rávvagisttis mo divttat ja hoahkamat sáhttet veahkehit máná gullat sierra jienaid go bonjadit sániid. Dákkár gielalaš dáiddu dárbbáša máná vuoi oažžu gielalaš áddejumi, ovdal go hálla- ja lávlugoahdá.

Sátnestullamat

Girjji ulbmil lea oahpistit máná sátnestoahkamii, mánáidpoesijja bokte. Čáli geahččala geavahit riibme-ma vejolašvuodaid sámegillii. Loahppariibma lea geasuheadji, ja addá álkkes ritma tekstii. Dát dagaha ahte teavstta lea álki lohkat ja guldalit. Riibmageavaheapmi váikkuha maiddá teavstta humoristtalaš oassái. Riibma čatná ja stivre teavstta hámi, dan dáfus go loahppasátni ferte oktiičuodjat boahtte cealkaga loahppasániin. Dát sáhtá dagahit ahte teavstra sisdoalus gártet somás mohkasteami, go riibma mearrida mo boahtte cealka šaddá. Mánnái lea dehálaš ahte gávdnojit gielalaš arenat, dego girjjálašvuolta, mat stohket gielain, vai máná beassá guldalit, geahččat ja máistit jienaid ja sániid. Somá lea ge mánnái go fuobmá ja vásiha gielalaš stohkosiid, ja nu álgá ge stullat sániiguin.

GIRJJI LYRALAŠ HÁMIT

Ánde ja Risten Jagi fárus

Skábman go máná guovttos galgaba nohkkat, de áicaba guovssahasaid libardeamen. Soai eaba máša, ja hárddesteaba guovssahasaid čuovvovaš hoahkamiin:

Guovssahasat vihket lip lip li...

Buoidi njálmmis lip lip li

Veahčir gállus lip, lip, li

Ákšu sealggis lip, lip, li

Ja spigir njálmmis lip lip li

Guovssahasmitalusat ja -hoahkamat leat oassi sámi diiddastallamis. Diida lea jáhkku masa nu, ja geažida makkár váikkuhus sáhtta leat dasa geasa dahku guoská. Doložis jáhkke iežaset sáhttit váikkuhit dálkeriev-demiidda go hárde guovssahasaid. Maiddái J.A. Friis čállá girjjistis *Lappiske Sprogprøver* mitalusa birra mo vielljaguovttos bártideaba go nuorat viellja hárdá guovssahasaid. Maiddái eará álgoálbmogiin leat diiddat guovssahasaid birra.

Guovssahas-hoahkama geavahus leat rievdan doložis, muhto sápmelaččain lea ain gudnevuollegašvuohta guovssahasas fámuide. Ii ge olmmoš duostta hárdit guovssahasas, go sáhtta geavvat heittogit dasa gii ribaha hárddestit menddo ollu. Muittán mánnán go leimme oappáin váccašeamen seavdnjadadas. Almmis libardii guovssahas, in ge máššan hoahkamis. Go oabbá gulai mu hárdimin guovssahasas de bealkkahallen. Son dohppii mu gihtii, ja viegaimes olles leavttuin ruoktut. Mánnán čilgejuvvui munnje ahte jos hárdá guovssahasas de sáhtta válddahallat dasa. Guovssahasas ivnnit, hámit ja lihkademit molsašuddet, ja dahket almmi eallin. Guovssahas-hoahkan čájeha makkár áddejupmi sápmelaččain lea lundui ja luonddufámuide. Go mánná hoahká hoahkama de miellagovain govvida mo guovssahasas orru lagabui ja lagabui boahhtimin. Dákkár vásahus duođašta ge mánnái ahte luonddus lea doaimba, siellu ja fápmu maid galgá gáhttet ja árvvus atnit.

Giđđadálvi go beaivvit fas čuvvgodišgohtet ja olgun bivalda, de ihtigohtet maiddái cizážat Sápmái. Mánáguovttos leaba áhčiineaskka bierguid hean̄gumin goikat. Soai gullaba cizážiid báibmamin ja civkimin. Ovdamearka lea *buoidegaccaga áddestallan*:

Dii dii dii!
Sii Sii Sii!
Mii mii mii!
Ii ii ii!
Dii dii dii!
Cii cii cii!

Buoidegaccaga áddestallan lea árbevirolaš jietnajievžžahallan. Jievžžahallan čujuha juoga dahje geasa nu gean birra mitaluvvo. Jievžžahallan lea buorre vuohki mánnái hárbhallat loddejienuid guldalit. Loddejievžžahallamiidda sáhtta maiddái ollesolmmoš lasihastit dieđuid lotti birra gean jievžžahallá. Mánás lassánit nu referánsat, go dovdá sihke lotti vizardeami ja diehtá loddešlájá birra. Loddejievžžahallan lea maiddái buorre vuohki oahpistit máná jienaide, ja mo álkidit sáhtta bonjastit eará jitnii. Go mánná oahpásmuvvá jienaide, de lea maiddái álkit oahppat giela, ja nu maiddái stoahkat gielain. Jievžžahallan lea maiddái dábálaš dáiddapoesijias, nammalassii onomatopoetikon, mii lea jievžžahallan mii muittuha dan masa čujuhuvvo.

*Lossat lea gal gevret biilla.
Márjá gevre mánga miilla
Eatni bálddas Márjá čohkká,
Mannegeažis dohkká nohkká.*

Dán lágan jievžžahallan mánáidpoesijas addá tekstii miellagiddevaš njálmálaš kvalitehtaid, seammás go lea geasuheaddji lohkkái ja guldaleaddjái, go dát lea juoga oahpes jienaid masa lohkki assosiere. *Sátnestullamat* girjjis lea maiddá jievžžahallan geavahuvvon.

Sátnestullamat

Sátnestullamat girjjis leat, nugo namuhin mánggat teavsttat, main lea aktiiva riibmageavaheapmi. Vai in gearddut seammá gielalaš ákkaid mángii, válljen dás dušše ovttá hoahkama maid dasto čilgen lagabui.

Áhku lusa

Lossat lea gal gevret biilla.
Márjá gevre mánga miilla
Eatni bálddas Márjá čohkká,
Mannegeažis dohkká nohkká.

Ii hal Márjá nohkkat sáhte,
Ii gal eadni bálgá máhte.
Botta Márjá oadddá njálgát
Livčče vaikko ruossabálgát.

Danne Márjá biillas gohcá,
Dovdomearkkaid ohpit ohcá.
Dovdá ovddasvástádusa
Guidet eatni áhku lusa.

Márjá dat gal dovdá bálgáid,
Ovddageažis borra njálgáid,
Čilge bálgá, dovdá giliid,
Diehtá velá olbmuid diliid.

Do lea gilli johkagáttis.
Márjá váibmu njuike rattis:
”Gevre danne roavi rastá!
Johtil vel!” hoahpuhastá.

Nahkárat lea jávkan áibbas
Ii leat Márjá ollut váibbas.
Dele rukses stohpu ihtá,
Juste dohko Márjá sihtá.

Seljus Márjá biillas gahppá,
Márjá viehká bajás tráhpa.
Viehká njuolga áhku nalli
Viehká njuolga áhku sallii.

Áhku lusa lea riibmahámat vearsamuitalus mas lea sisdoallu seammás go lea giellastoahkan ge. Vaikko lea hoahkan, de das lea sisdoallu mas mitaluvvo Márjjá birra, guhte vuodjá etniinis áhku lusa. Teaksta lea hui konkrehta ja govvideaddji, mii dagaha ahte lohkki/guldaleaddji oaidná Márjjá mátkki áhkus lusa. Mitalus huksejuvvo juohke sánis, ja addá dan dihtii juogalágan gova Márjjá mátkkis.

Eriksen geahččaladdá ja eksperimentera gielaláččat dán girjjis. Geahččala geavahit riibmahámi, nugo loahppariimma, mii lea váttis sámegillii. Hoahkamiin leat páraid mielde vearsalinját. Guokte vearsalinjá leaba maŋŋálaga loahppariimmain. Dat leat identálaš jietnabinašuvnna, vuosttaš deattastávval vokálas gitta sáni lohppii. Ovdamearka *Ábku lusa* hoahkamis: **Biilla – miilla / čohkká – nohkká / njálgát – bálgát**. Valjis riibmageavaheapmi ráhkada jienádeami mii dahká hoahkama geasuheadjin ja suohtasin. Sisdoallu šaddá maid dan láhkai ealas, go *biilla* vuodjá *mánga miilla*.

Ritma lea mo hoahkan coahkká dahje čuodjá. Dat sáhtá addit juogalágan áddejumi sisdoallui, das mo hoahkan hohkkojuvvo. Sámegielas lea álo deaddu sániid álggus, mii addá lunddolaš ritma hoahkamiidda ja divttaide. Stávvaljuohkin lea dehálaš ritmii, earret eará jos geavahuvvo seammá stávvaljuohkin de dat addá sániide ritma. Namuhuvvon hoahkamiin, leat ollu guovttestávval sánit, mat maiddá leat buorit váikkuhangaskaoamit ritmageavahussii.

ÁRBEVIROLAŠ JA OĐĐA POESIIJA DEAIVVADEAPMI

Ánde ja Risten Jagi fárus ja *Sátne-stullamat* leat girjjit mat leat čállojuvvon sullii seammá áigodagas. Guktuid girjjiin lea lagaš ja lunddolaš čanasteapmi árbevirolaš diktemii, sihke hámmálaš ja váikkuhangaskaomiid geažil. Vuolab geavaha konkrehta árbevirolaš ovdamearkkaid vuodđun mitalussii, nu lea ge sus lagat oktavuohta álbmotdiktemii. Nuppe dáfus leat maiddá *Sátne-stullamat* girjjis čanasteapmi álbmotdiktemii, dan dihtii go orru inspirerejuvvon njálmálaš hoahkamiin. Eriksen geahččala goittot ođasmahtit mánáidpoesija otná beaivái, ja geavaha ge riimmaid veahkeneavvun.

Mánáidgirjjálašvuohta ferte leat earjil, muhto deaivil ja čielggas, seammás go lea pedagogalaš, estehtalaš ja guoimmuheadji. Teaksta ferte geasuhit máná, nu ahte mánás bohciida sáhkkiivuohta, imaštallan ja fantasiija. Mun oaivvildan sihke *Ánde ja Risten Jagi fárus* ja *Sátne-stullamat* čuvvot dáid eavttuid. Pedagogaláččat máná oahppá sihke árbevirolaš ja ođđahámat hoahkamiid, seammás go maiddá ovdána gielaláččat stoahkama bokte. Seammás lea maiddá *Sátne-stullamat*-girjjis somás sisdoallu hoahkamiin, man stivrejit riibmasánit. Dát lea suohtas ja guoimmuheadji máná, go imašlaš vuogi mielde rievda sisdoallu sátne-stoahkama mielde.

Giella lea stoagus mainna máná rahpá gielalaš kodaidda ja áddejumi. Stohkosat leat suohtasat máná eallimis, lehkos dal duhkoras dahje gielalaš stoagus. Go máná beassá guldalit, geahččat ja ”máistit” giella, de lea dat positiivvalaš giellaovdáneapmi máná. Go juohkehaš han háliida oahppat juoga mii lea somá. Oktasaš ulbmil namuhuvvon girjjiin lea oahpistit máná gielalaš stoahkamii, mii dasto váikkuha máná eallimoktii, girjjálašvuodaberoštupmái ja gielalaš sáhkkiivuohtii.

REFERÁNSSAT

Eriksen Ardis Ronte (1995): *Sátne-stullamat*, Kárášjohka: Davvi Girji OS.

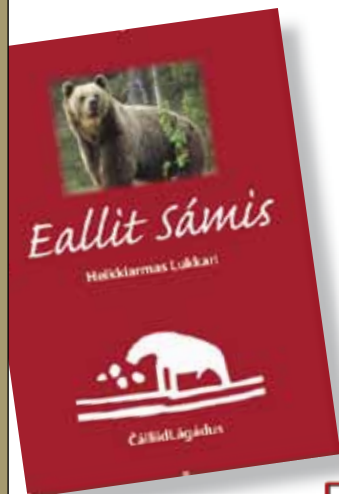
Mjør Ingeborg, Birkeland Tone, Risa Gunvor (2006): *Barnelitteratur – sjangrar og teksttyper*, Oslo: Cappelen Akademisk forlag.

Svensen Åsfrid (2001): *Å bygge en verden av ord- lyst og læring i barne- og ungdomslitteratur*, Bergen: Fagbokforlaget.

Vuolab Kerttu (1990): *Ánde ja Risten jagi fárus*, Kárášjohka: Davvi Girji OS.

FÁKTAGIRJJIT NUORAIDE

Heikkiarmas Lukkari
Eallit Sámis

Girjjážis gávnnat oanehis ja oppalaš dieđu elliid birra, ja dasto maiddái gova juohke eallis.

ISBN 789-82-92044-60-5
Haddi/Pris: NOK 130,-

Nils Ole Gaup
Davvi mearaid ja čázádagaid GUOLIT JA NJIČČEHASAT

Girjjážis leat čohkkejuvvon guliid ja mearranjiččehasaid namahusat.

ISBN: 978-82-8263-005-4
Haddi/Pris: NOK 130,-

Dingo dás/Bestill her: www.calliidlagadus.org
Dahje jeara girjegávppis!/eller spør hos din bokhandel!

 Tjaeliji Berteme Tjállij Almmudahka
ČálliidLágádus
ForfatternesForlag AuthorsPublisher

FAKTAGIRJJE NUORAIDA • FÁKTAGIRJI NUORAIDE • REEKTEGÆRJA NOERIDE

Anne Lene Turi • Margrethe Bals
“Sii gehčče eará guvlui”

Mii lea givssideapmi ja movt dan bisseha.
ISBN 978-82-8263-016-0

“Sij gæhttji ietjá guovlluj”

Mij la givseldibme ja gáktu dav ganugahtá.
ISBN 978-82-8263-020-7

“Dah mupbien bealan vuartasjeh”

Mij dihte neerrehimmie jih guktie dam orrijehtedh.
ISBN 978-82-8263-021-4

Haddi /Pris: NOK 200 pr bok

Dingo dás/Bestill her: www.calliidlagadus.org
Dahje jeara girjegávppis!/eller spør hos din bokhandel!

 Tjaeliji Berteme Tjállij Almmudahka
ČálliidLágádus
ForfatternesForlag AuthorsPublisher

LÁVUS OLGGOS GÁRAŠA SISA

Lean smiehttan manjimuš áiggi: gos lea sáme skranglemusihkka?

Fitnen Johkamohkis, Johkamohkemárkanis, vuosttas háve dán dálvvi, ja dan botta go ledjen doppe fitnen konserttas guldaleamen viehka odđa sámejoavkku, **ÁRA**. Simon Issát Marainen ja su ruota – in goittotge jáhke ahte dat earát leat sápmelaččat – ustibat ráhkadit hui čáppa musihka. Lea gal seammá málle mielde go mángga eará sáme joavkku, juoigan ja odđalágan instrumenttat, trompehtat ja kontrabássat – muhto sii goittotge leat bisson eret didgeridooas ja dieid áššiin, de ii gahča nu čielgasit dan stuorra world music-fárpalii.

Osten sin skearru ge, manjá konsertta, ja lean guldan dan dál viehka dávjá. Bidjen iPodii, ja johten bus-sain ja gávpotgáhtaid mielde guldaleamen. Smihtten duđavaččat ahte gal dat leat čeahpit, diet sáme nuorat. Ii dušše Marainen, muhto Sara Marielle Gaup ja Lawra Somby **ADJÁGASAS**, **SOFIA JANNOK**, **NIILLAS**

HOLMBERG – gii ii leat gal vel luoitán iežas vuosttas skearru, muhto gullen Riddu Riđus, ja čeahppi son goittotge lea. Dan namahaddamii dieđus maid gullá **NIKO VALKEAPÄÄ**, muhto son han lea jo oalle etab- lerejuvnon. Vel **ROLFFA**-joavku lea johtán eanet dan čeahppivuoda guvlui, go ráhkadedje ”Hjerteknuser”- veršuvnna mii deaivvai mánga guldaleaddji njuolgga váibmui,¹ ja vel vuite dáid beassásiid Sáme Grand Prix. Ledjen deampumin das, albma, liegga dálveskuovai- guin, go álgen imaštit ahte gos son dat livččii dat sáme – ja sámegielat – musihkka min várás geat liikot deamp- put? Mii geat liikot asfaltra mielde johtit gávpogis. Fer- te bat leat nu ovttalágan dat sáme musihkka ahte das ii gávdno sadji midjide geat liikot dakkár musihkkii maid sáhttá guldalit go lea navigeremin olmmoščorraga

¹ Jus it leat gullan, lei daža joavku, Kaizers Orchestra, mii bi- jai sin odđasemos lávlaga nohtaid ja teavstta nehttii, ja dáhtto Norgga artisttaid ráhkadit sin iežaset veršuvnna. Rolffa-joavku ii vuoitán, muhto ožžo eanemusat jienaid interneahhttajienas- teames.

Ára leat melankolálaš nuorra musihkkárat, muhto orrot gal máhttimin earálahkai maid leat ja čuojahit.

Ára, 2010.

čađa, go ferte veaháš heaibut ja duvdit – jus dal ii aid-do konkrehtalaččat, de goittotge metaforalaččat – beasat dohko gosa áigu. Gal mii maid sáhttit liikot duodda-riidda, stuorra rabas guovlluide, muhto eat álo, kánske eat oppa eanáš áiggi ge.

Luohti heive bures tevdnet dieid stuorra govaid, ráhkadit dan sakrála dovddu masa mii sápmelaččat nu liikot, muhto dat heive seamma bures duhkoraddamii, beasá bohkosit, dego Adjágasa ”Hás it!” ja ”Dolgemátki” luđiiguin. Dahje sáhtta leat duolvvas, dego ”Ilut ledjet,” gos Simon Issát Marainen gávdná iežas seavdnjadeamos básajiena, ja bássa ieš lea nu čieŋal ahte measta manná láhti čađa. Manin gávdnojit dušše okta dahje guokte diekkár lávlaga dahje luođi juohke skearrus? Lea bat danin go hálidit čájehit ahte sii máhttet, muhto eai áiggo gal álgit diekkárláganiin? Leat bat mii sápmelaččat nu issoras melankolalaččat ahte eai sáhte leat eanet go guok-

te lávlaga mat orrot leamen duođaid movtta ja buorre mielas juohke skearrus?

Gavdno sámegiell ráp-musihkka mii sáhtášii muhtun muddui deavdit dan sávaldaga, muhto in mun leat dak-kár olmmoš gii nu issorasat liikon ráppii, mun miella-sebbo guldalan instrumenttaid ja lávluma. Lea somá ahte **SLINCRAZE** lea gávdnan iežas stiilla, ja ahte dáža ráppárat barget suinna ovtas, ja bohkosan álo go gulan ahte **DUOLVA DUOTTAR** ráppejit ”lea várra áigi vuolggit viežžalit vuollaga ja vuolggit geahččat eamitávdnasa.” Muhto in veaje váldit dan duodas, ja dasa lassin álggán imaštit ahte manin son eai beroš mearrasápmelaččain álo go gulan ”muhto sámivarra lea olu gievvrat go guolleháđja.” Jurddašan iežan dáfus ge ahte liikon lussii buorebut go bohccobirgui, jus bággejuvvon válljet dan guokta gaskkas.

Hjerteknuser 2010.

Rolffa leat šaddan čeahpes musihkkárat, doavumis doalahit maid veháš dan rieja mii sis leamaš álgu rájes.

Lea maid vejolašvuodat dego **INTRIGUE**, ja dat sáme techno-juoigan mii gávdno, muhto maid in leat goassi-ge albmaláhkai iskan, go mun in guldal diekkár musihka. Intrigue gis lea musihkka maid bealistan in veaje váldit duodas, go heavy-estetihkka musihkas ii leat goassi-ge geasuhan mu.

Sáhtta dadjat olu buriid **MARI BOINE** birra, muhto earret go moadde lávlaga, son ii heive nu bures deampun-musihkkan. Láven gal, jus šaddá heahti, guldalit ”It šat duolmma mu” go lean diekkár mielas. Dat heive hui bures go lean smiehttan sáme áššiid mat frustrerejit mu – go gal duodaid leat eanáš sáme áššit dakkárat. Danin mun váillahan sámegeielat musihka maid sáhtan guldalit go lean fuones mielas, muhto in fal nu ahte hálidan čierut, baicce dalle go hálidivččen garrudit, go hálidan diedihit, go áiggošin mannat olggos deamput geainnuid mielde, go lean albmaláhkai suhttan nuorra sápmelaš. In jáhke ahte mun goittotge livččen áidna dakkár?

Muhto in han mun álo hálit leat suhttan ja nággár, muhtumin lean baicce hui fokuserejuvvon, diedán gosa áiggun, in ge divtte ovtrage distraheret mu. Ii dalle heive guldalit daid čappa, jaskes lávlagiid, ja gal olmmoš

dolká duožážassii guldaleames dan seammá guhtta-čieža lávlaga main lea veaháš fártá.

De dá lea mu sávaldat sáme musihkkii: ehpet go dii sáhte čaknjat olggos lávus, ja mannat gárašaide veaháš riedjat? Gos lea sámegeielat The White Stripes, gos gávdnojit min duolva gárašajuoigat? Ehpet dii dárbbas álgit mekanihkárin bargat, ehpet darbbaš várra oppa oljjohuvvat ge, jus ehpet hálit, muhto váldet fárrui trummaid ja kontrabássaid ja nu máŋga gitára go veadjibehtet guoddit – állet fal buvttedaid etnosaxaid, didgeridooaid ja buot dieid jazzajuoiganávdnasiid – ja de ráhkadehpet hirkmat buorre skranglemusihka. Oažžubehtet juoigat ja lávlut ja vel ráppet ge, jus lea miella, muhto musihkas galggašii leat humor ja ironia ii ge oktage sátni das ahte man stuoris ja váivi stuorra gávpot lea.

Vai lea go dilli nu mo Johan Turi čálii, jus bonjasta su cealkaga veaháš: dáidá sápmelaš máhttit jurddašit go lea visttis, muhto musihka son ii gal máhte ráhkadit eará go duoddaris, go beassá dovdat buhtes áimmu njune vuostá? Kánske leat dušše mii eahpemusihkalaš sápmelaččat geat orrut gávpogiin?

GUOKTE MÁNÁIDGIRJJI VEAHKEGIELLAMEARKKAIGUIN TO BARNEBØKER MED HJELPETEGN

GOLLEVUOKTA

Gollevuokta lea engelas álbmotmáinnas mii lea ilbman olu gielaide.

Boka *Gollevuokta* (Gullhår) er et engelsk folkeeventyr som er utgitt på flere språk.

ISBN: 978-82-8263-022-1

NOK 190,-

RUITU MII II HÁLDAN HEAITIT DUOLDAMIS

lea norgga árbevirolašmáinnas:
Gryta som ikke ville stoppe
å koke.

ISBN 978-82-8263-022-8

NOK 190,-

SEAD/Davvi Statped ja ČálliidLágádusa
ovttasbargoprošeakta

Dingo dás/Bestill her: www.calliidlagadus.org

Dahje jeara girjegávppis!/eller spør hos din bokhandel!

Tjaeliji Berteme Tjállij Almmudahka
ČálliidLágádus
Forfatternes Forlag Authors Publisher

MUOHTARÁFI

– Snøfrid

Sámi nieida gii náitalii Norgga gonagasain *Harald Vuoktafávrruin*
– *Harald Hårfagriin*

Nu go leat oahppan historjagirjjiin, de *Harald Vuoktafávru* čohkkii Norgga oktan riikan 800-logu loahpas. Harald lea maiddái gohčoduvvon namain *Harald Dovrefostre*. *Snorre sága*-muitalusain boahdá ovdan ahte *Dovre* lei hui deatalaš várru gos sánjárat vihahuvvojedje. Doppe hoavddaidda ja gonagasaid bártneat geahččaledje fámuideaset, háhke dieđuid ja doppe deive vári nissonolbmo. Ollu hoavddat čadáhedje geahččalanáigge *Dovre*-váris gos de vihahuvvojedje. Nu galgá leat dáhpáhuvvan Harald Vuoktafávruige. Nuorran Harald doppe bajásgessojuvvui ja oahpahuvvui.

Maiddáid Harald riikka čohkkedettiin lei *Dovre* deatalaš oassi. Harald dađistaga vuollástii guovllu guovllu manjis ja čanai daidda su riikki náittoslihtuid bokte. Loahpas váilo sámit. *Snorre* čilge *Heimskringla*-muitalusas mo Harald deaivvai sámi nieidda *Muohtaráfi* – *Snøfrid*

juovlaruohttaeahkeda *Tofte*-dálus *Dovre*-vári vuolde. Harald nu ráhkásmuvai niiddii, gii lei siiddaisida dahje ”sámegonagasa” *Svose* nieida. Harald náitalii suinna ja nu sápmelaččat ge čatnasedje su riikki. Soai oaččuiga njeallje gánda ja okta dain lei *Sigurd Rise*. *Sigurd Rise* bártneat bárdne lei *Sigurd Syr*, gii gis lei *Harald Hardråde* áhčči. Jos galgá jáhkkit sága-muitalussii, de lea *Snøfrid* Norgga gonagasaid máddu Harald Hardråde bokte, *Snøfrid* máná-máná máná. Nu dovddaha religiovdnadutki *Gro Steinsland*.

Harald Hardråde goddui soađis Stamford Bridge lahka Englánda čakčamánu 1066:s.

Arkeologa *Knut Odner* oaivvilda ahte dát náitosá muitalus lea myhta dahje cuvccas. Dan galgá áddet dan láhkai ahte Norgga gonagaválddis lei mahkáš muhtun lágan čearddalaš oktavuohka sámi álbmoigiin. Eará dutkit gis leat dan oaivi-

lis ahte ii leat veadjemeahttun ahte norgalaš njunušhoavddat náitalledje sámi siiddaisiid nieiddaiguin, nu go maiddái arkeologalaš gávndosat orrot dovddaheamen.

Arkeologa *Inger Storli* čilge dutkosis (2006) ahte leat gávndon nissonhávdit sámi čijaiguin Norgga ássanguovlluin. Nuppe dáfus leat gávndon nissonhávdit skandinávalaš čijaiguin čielga sámi ássanguovlluin. Dát orru čájeheamen dan ahte sámi nissonat leat hávdáduvvon norgalaš ássanguovlluin ja norgalaš nissonat gis hávdáduvvon sámi ássanguovlluin.

Davviriikkalaš-germánalaš servodagas čadnojedje dávjá oktavuodát náitalemiid bokte. De lea govttolaš jurddašit ahte hávdegávndosat dovddahit dan ahte norgalaš njunušhoavddat leat náitalan sámi nieiddaiguin.

Gáldu: Aage Solbakk: Sápmelaččat áiggiid čađa, 2011.

Snorre Heimskringla-muitalusu vuođul Harald ja Muhtaráfi birra lea *Juhu-Niillas – Nils Jernsletten* heivehan fearána sámegillii, mii lea almmustuvvan girjiis: *Låkkangirji 2*, 1970.

Norgga friddjamearka mii čájeha Harald Hårfagre ja sámeneidda Snøfrid – Muhtaráfi Dovre-vári vuolde, gos soai náitaleigga. Sárggus: Posten, Sverre Morken.

Muitalus Snøfrid – Muhtaráfi birra

Muhtun dálvvi lei Harald heajain Opplánddain. De gohčui dahkat heajaid Tofte-dálus. Juovlaruohttaeahket bođii sápmelaš Svosa dálloi dalle go gonagas lei beavddis. Svosa bijai sáni gonagassii ahte son galggai olggos boahit su lusa. Gonagas suhtai sáni ovddas, ja almmái gii lei sáni buktán sisa, buvtii fas gonagasa vaši olggos. Muhto Svosa ain gohčui su mannat sisa gálgat seammá mohki, ja cealkit ahte son gul lei dat sápmelaš gean gonagas lei suovvan cegget goađi nuppi beallái čoru. Gonagas manai olggos, ja de šattai nu ahte son lohpidii vuolgít sápmelačča fárrui su geahčai. De manai badjel čoru vaikko muhtumat rávvejedje ahte ii galgga vuolgít ja muhtumat fas ahte galgá.

Go de bođii dohko, de čuožžilii Snøfrid bajás. Son lei Svosa nieida, ja čábbaseamos nisu mii lei oaidnimis. Son fálai gonagassii bolllu dievva juhkamušá. Gonagas válddii dan ja vel su gieđa. Gonagas liikostii dan seammas Snøfridii.

Gonagas válddii Snøfrid moarsin ja náitalii suinna.

Son ráhkistii su meariheamet. Soai oaččuiga njeallje bártnei: Sigurd, Gudrød, Ragnvald ja Halvdan.

De jámii Snøfrid. Muhto ii son molson ivnni man ge láhkai. Son lei ruksesmuđot nu go dalle go eallimin lei. Gonagas čohkkái álo liikka bálddas ja gáttii ahte dat fas galggai eallát. Nu vasse golbma jagi. Gonagas moraštii das go Snøfrid lei jápmán, ja riikka álbmot moraštedje go dat geavvagođii gonagasa jirpmiid ala. Torleif Spake gohččojuvvui gonagassii doavttirin. Son sárttui ná gonagassii: li leat imaš, gonagas, ahte don muittát dakkár fávrui ja buorre nissona ja gudnejahtát su guottáid ja skarlagen siste, nu go son bivddii du, muhto don gudnejahtát sihke su ja iežat uhcibut go vuogas lea dieinna lágiin ahte it hávdát su.

Snøfrid rumaš de boldojuvvui ja hávdáduvvui. Dan rájes beasai fas gonagas jirpmiidis ala. Son stivrii riikka ja šattai gievra go ovdal, son anii ilu albmáinis, ja sii fas sus, ja riikka anii ilu goappašagain. Sihke gonagas ja su albmát jáhkke ahte Snøfrid lei gonagasa alcces čatnan noaidegoansttaiguin. ■

GOVVAMUITTUT

Eangalas nisu **Olive Murray Chapman** finai dálvit 1931 davvi Sámis "oahpásmuvvat sámiid eallimii dálvviáigge". Son lei guhkit áigge plánen dahkat dán mátkki, dutkat dán eksohtalaš álbmoga geat ásse guhkin davvin goaves guovlluin. Ulbmilin lei almmustahttit girjji mátkki birra. Nu girji almmustuvai jagi manja namain ***Across Lapland with sledge and reindeer.***

Olive Murray Chapmana mátki áiggii Álaheajus gos son besai vásihit Bossogohpi márkaniid njukčamánu álggus. Álaheajus son besai heargesáhtu mielde Kárášjohkii. Su sáhttolaš lei badjeolmmoš **Máhte-Piera – Per Mathisen Gaup** (r. 1903), gean Kárášjoga leansmánni **Hegge** lei bivdán sáhtašit su. Kárášjogas manai mátki viidáseabbot Guovdageidnu ja das viidáseabbot Rutti.

Lei hui miellagiddevaš lohkat su girjji, mo eangalas "upper class" nisu govahallá sápmelaččaid.

Girjjistis (s. 28) son čállá ee.: *Mun ohppen fargga earuhit sierranas guovlluid sápmelaččaid. Kárášjohkalaččat omd. ledje álfárot earálgananat go guovdageaidnulaččat, sihke bajiloainnu ja bikta-siid dáfus. Kárášjohkalaččat ledje stuorát ja čábbaseabbot. Albmáid alit láđđegahpirat ledje njealječiegagat, ja "tunikain" ledje vuogas gáiddát. Sis lei hui njulges hápmi, ja gánddain ledje seammalágan gárvvut go áhčiin, ja mu mielas sulastahte máidnasiid prinssaidd. Guovdageaidnulaččat gis ledje hui unnit ja boaggejuolggagat, na*

eambo mongolalaš ámadeadju, alla nierradávttit, uhca ja jorba njunni, ja mandelhápmásaš čalmmit.

Kárášjogas Olive gallestalai muhtun badjebearraša geain lei barta lahka márkanbáikki. Su oahpistii dohko muhtun dáža, gii ásai Kárášjogas ja máhtii veaháš eangalasgiela. Bearraša bárdni lágidii jugástaga man sii návddašedje. Bárdni šattai buorre millii ja dáhtui dáža dulkot eangalasgillii su fáldadaga nissonii. Ná čállá Olive girjjistis dan birra (s. 93):

OLIVE MURRAY CHAPMAN

sámi gárvvut badjelis.

The Lapp: *What is the lady`s name?*

Mr. B: *Olive.*

The Lapp: *Has she a husband?*

Mr. B: *She is a widow.*

The Lapp: *What is her country?*

Mr. B: *She is English.*

The Lapp: *What is her age?*

Mr. B: *Oh!... Perhaps about twenty-seven. (Tactful guess on the part of Mr. B.)*

The Lapp: *I see she wears a fine silk shawl. Is she rich?*

Mr. B: *I cannot say.*

The Lapp: *Will you tell her that I am very rich, and I have a thousand reindeer; and I am seriously thinking of*

asking her if she will marry me. Tell her she will be the part owner of my thousand reindeer if she will be my wife.

Olive giittii fálaldaga ovddas muhto ii heivehan dohkkehít dan – “not even for a thousand reindeer!”

Dáin govvamuiittuin almmushahtit oasáža govain mat leat girjjis.

"REINDEER CARAVAN"

Máhte-Piera ja Olive "Reindeer caravan" orustan Romsdal dálu olggobeallái, jođus Kárášjohkii. Máhte-Piera dárbbasii biipostallat.

HEARGERÁIDU

Guovdageainnu heargeráidu joavdamin Bossogohppái.

BOSSOGOHPI MÁRKANIS

Guovdageainnu nisu ja Olive
Bossogohpi márkanis.

MOLLEŠJOGA DUOTTARSTOHPU

Mollešjoga duottarstohpu, gos boradedje ja vuoinnastedje.

Mollešjoga duottarstohpu huksejuvvui 1882:s Norgga stuorradikki ruhtavehkiin, mii dagai 546 ruvnno.

KÁRÁŠJOGA DÁLONAT
Karášjoga dálonat, čuožžumin
gáivvo luhte. Nisu vintemin čázi.

KÁRÁŠJOGA MÁNÁT

KÁRÁŠJOGA NISSONAT

KÁRÁŠJOGA NÁITTOSPÁRRA

LIHKUHEAMEN KÁRÁŠJOGA NÁITTOSPÁRA

JOĐUS GUOVDAGEIDNUI
Juhán goallosteamen herggiid
Ávjovári duottarstobu olggobealde.

ÁVJOVÁRI DUOTTAR-
STOHPU

ÁVJOVÁRI DUOTTARSTOBU ÁSSIT

SÁMI HEAJAT

Guovdageainnus Olive beasai vásihit sámi heajaid. Suoma beale vuorraset dievdu náitalan Guovdageainnu nuorra nissoniin.

VIHTANAT ČOAHKKANAN

Joavdan Guovdageidnui, gos aid-
do dalle lei boazodiggi.

JOAVDAN GUHTTÁSII

Suoma beale Guhttása sápmelaččat.

Bás muitalusaš

– GIELLAOVDEHEAPMÁI

Biede, duot *eaidanas*, ásaí goađis Elláhkoguras. Son leai *šloaŋggas* ja láve šloaŋgát iditbotta ovdalگو dola šloavgalii ja *šlovnŋjiid* oaččui badjelii ja šlohtoriid juolgáí. Dávjá son okto *šloahpardií* ja *šleaiddustií* ovdalگو šluppoĥa oaččui njiedjat, ja dassázii go heaggačáhci duldií ja rávdđai. Guokte gievnni son *šlembbií* ovdalگو albma láhkáí morránií. Biede ustít Heiken fas ásaí Ráigánŋielus. Heiken, duot *eaddji*, leai hirkmat *šolár* ja šoambbistií go deaivvadeigga Biediin. Muhto son ii lean miĥkkige *špirbbiíd*. Ovdal گávvil ja *šoarggas*.

Nissoniíd birra soai maiddái šuottisteigga. Elle Káre duos dás bođií oahppat dán guokte šurri, *šlumbu* oaivvis. Elle Káre *šuošái* dego giron, spinjai ja eaibmudií, muhto son leai oalle *sprovkkár* ja sii liikojedje šuoddiit ovttas. Heiken dalle láve leat buori luvnnas ja šušmiiid dánccai guolbái, ja niegadalai beassat *šeatkastit*. Elle Káre leai ain eahpeaddji nisu ja *ealljár*. Das ii lean eahpádus. Biede hilba láve hivvehallat su eardudit, muhto Elle Káre ii eardašuvvan duon eaimmaskasas go ii son lean easkkariégádan, ja son leai oalle *gálši*. Elle Káre leai *spieĥčči*, muhto fal falli ja ealas. Muhtumin go huššaluvai, de son láve *eaipiluvvat*.

Biede álggii sálgga čuollat dál go boaittobealguossit ledje bohtán ja dákkár sulolaš dilli. Son deavrrastii dievva báđi go son leai jáválaš iige son *sniiggáruššan*. Jo, albma sámemállásat. Sii mievžžihedje loidui ja belkkuid alde herskostalle ja leaicidedje savodeĥkiin, ja ađđamiin, ja dasa vel liema revžo. Dalle sii buot golmmas náđđo baggečovjjiid loidui sallalagaid, ja mii das maŋŋá dáhpáhuvai ii boađe prentii dán háve...

SÁTNEČILGEHUSAT

<i>eaidanas</i>	olmmoš gii sierastallá; oktoorot
<i>šloaŋggas</i>	stuoris ja háiggir
<i>šloavdnji</i>	galjes ja oavlás biktasat
<i>šloahpardií</i>	šuddidit ja šoambbistit; heahpatmeahttun hállan
<i>šleaiddustií</i>	hállat nuskkiiid, fuorra ja heahpatmeahttun hállan
<i>šleambit</i>	borrat basttiin johtilit ja fastit; šluhpat
<i>eaddji</i>	boares, bahás áddjá
<i>šolár</i>	gii ovttat láhkáí hállá
<i>špirbi</i>	olmmoš gii ii maidige ádde; doavkkes olmmoš, jalla
<i>šoarggas</i>	hui hálláí, dego nissonolmmoš gii hállá dego almmáiolmmoš
<i>šlumbu</i>	boaresáiggi nissongahpir mas ii lean fierra
<i>šuoššat</i>	nissonolmmoš gii spidnju go hállá; čohka alla jienain
<i>sprovkkár</i>	čeahppi sátnádit; čeahppi fástidit
<i>šeatkastit</i>	beassat garrasit hoigadit, njuvddestit; deakčalit
<i>ealljár</i>	barggán; viššal
<i>gálši</i>	garas ja árpmuheapmi; dovdduheapmi
<i>spieĥčči</i>	juolggit leat skeavddil, čippit guoskkadit oktii
<i>eaipil</i>	muittoheapmi; moivvár; čáđjideaddji
<i>sniiggáruššat</i>	behtolaš; buijár; njihtalas

Sáime

Dát bihttá ii leat jurddašuvvon vuđolaš analysan same TVs, muhto ulbmil lea buktit muhtin oaiviliid geahčči perspektiivvas. Vaikko vel vuolggasadjin vuosttažettiin lea geahčči sávaldat, de lea dattege vuodđun maiddá iežan oasálastin ja vásáhusat erenoamážit das man láhkai sáme TV čuohppá ja redigere iežas jearahallanobjeavttaid. Nugo dábalaš lea dán lágan čállosiin, de báhcá rápmi eanáš namatkeahttá, de dan dihtii doaman dás álggus rámidit sáme TV dan dihtii go leamaš máŋga buori eanjilprográmma ja ráiddu – maid gaskkas ain anán dálkkádatrievdan arktisas-ráiddu gullat máilme dássái, ja man imaštan manin eai leat eanet TV-doaimmahagat oastán ja čájehan. Hárve oaidná beakkán National geographic prográmmain ge dakkár empatiija ja duodaidd gaskkusteadji journalistihka go maid sáme TV-ráiddu dagai. Prográmmajodiheadji bokte jorai geahčči oasálastin, dan dihtii go láidesteadji lei nu čeahppi, aistton, eallit iežas sisa davviálbmogiid váttisvuodaide. Prográmmat duodaštedje čehppodaga geavahit TV-mediuma erenoamášvuoda, ja fágalaččat livčče ráidu heiven hui bures antropologalaš filbman ge.

Lea maiddá miella rámidit muhtun Dávgi-álgobmót prográmmaid, mas prográmmajodiheadji lea dik-tán studiossiid čilget (ođas)ássiid duogaža ja rele-

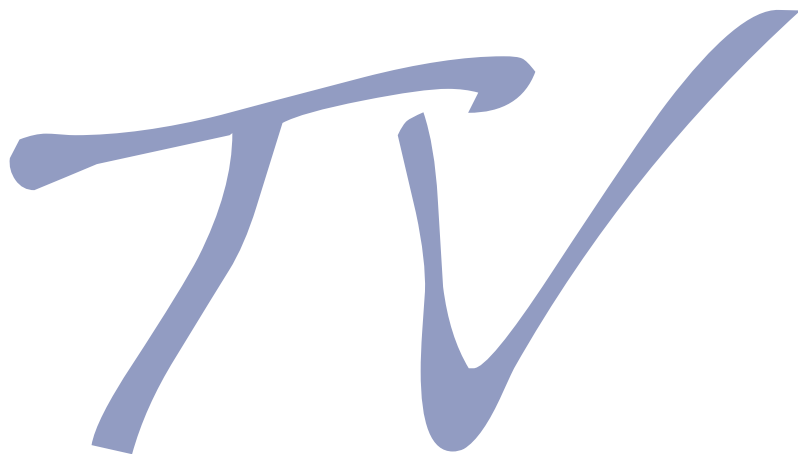
vánssa sihke sámi ja eará álgobmogiid diliid hárrái. Dat lea ge prográmmajodiheapmi maid sáme TV áinnas sáhtášii eanet geavahit, ja maid mun kommenteren vuđolebbo maŋjelis dán čállosis. Sámi eallima álgobmót-dimensuvdna lea hui mávssolaš atnit muittus, ii dušše politihkalaččat ja juridihkalaččat lágaid ja soahpamušaid bokte, muhto vel eanet geatnegahtti eallinárvvuid ja árbedieđuid dihtii. Loahpalaččat rá-mideami beales lea maid vuogas namahit dan dehálaš barggu maid sáme TV dahká juohkit dieđuid sáme áššiid birra golmma riikkas viđa geardde vahkkui mángačuohsteduhát davviriikkalaš geahččiide. Dak-kár vejolašvuohta lei dušše niehku 1970-jagiin go sámi studeanttat ja aktivisttat gáibidedje sáme TV-sáddagiid oassin Sámi Radio huksemis. Lea illudahtti oaidnit dan ovdáneami mii leamaš sáme radio- ja TV-fálaldagas maŋimus moattelot jagis.

OAIVILLONOHALLAN JOAVDELAS NÁKKÁ-HALLAMIID SADJÁI

Dattege lea olu maid olmmoš ohcala sáme TVs, muhto maid ii dattege goassige vuordde dahje navdde das beassat oaidnit. Okta dakkár ohcaleapmi lea albma háleštanprográmmat mas áššit čilgejuvvojit ja digáštallojuvvojit almmá dagakehttá áššiin joavde-

Thor Trane studios. Gowva: Amund Johnskareng.

las nákkáhallamiid. Sámi journalisttat orrot gáddimin, vai dáidet duođas jáhkkit, ahte ii leat vejolaš ráhkadit miellagiddevaš háleštanprográmmaid maid olbmot hálidivčče geahččat almmá ráhkatkeahttá maid nu konflikttaid dahje bijakeahttá guokte joavkku vuostálaga. Dát gáddu vuolgá man nu gándastages hálus beassat jodihit debáhtaid main lea alla temperatuvra ja leaktu. Muhto duohtavuolta lea ahte mis Sámis eai leat nu mánga ášši mat duođaid cahkkehit olbmuid nu sakka. Mis lea buorre dilli juohke dáfus, eai ge regiserejuvvon mahkáš-digáštallamat geasut geahččiid.

Olmmoš beanta gádašta iežas dáža kollegaid geat dávjjet dávjá ožžot vejolašvuoda sihke resonneret ja buktit olles jurddaráidduid ovdan TV-prográmmain main ain dušše okta fáddá giehtadallo hávil. Mun dieđán bures ahte dáža TVs leat guhkit sáddenáiggít go sáme TVs, muhto dattege lea nu ahte sáme TV hárve geahččala geavahit juolluduvvon sáddenáiggi čuvget ášši dahje addit gehččiide juoidá odđa dieđuid.

Smiehtan das magasiidna-prográmmaid, erenoamážit Árdna-kulturmagasiinna, mii njuikkoda áššis áššái almmá vuojokeahttá ovttá ge fáddái. Ádden bures ahte uhcán sáddenáiggi geažil hálidivččii doaimmahus muita-

lit nu olu áššiid birra go vejolaš, muhto boadusin gártá ahte Árdna eanet muittuha Norge Rundt go kulturprográmma. Kulturprográmmas vuorddášii áššiid vuđolaččat giehtadallot, das galggašii astat refereret duogáža ja ságastallamiid fáttáid birra, ja galggašii maid dilli árvoštallamii ja kritihkkii. Kritihkalaš servodatgeahčastat leamaš álo guovddázis sihke dáidagis ja journalistihkas. Mañimuš áiggiid orru prográmma dađebahábut stivrejuvvon eanet dan mielde ahte goas gii beakkálmasaid lansere odđa CD dahje rahpá odđa čajáhusa. Áibbas OK kultur-odasáššit dat ge, muhto kulturprográmmas vuordá čiekŋalut dimenšuvnna go dušše lanserenjournalistihka. Dan moatti háve go lea guossi studios dahje muđui juogalágan kommentára giehtadallon áššái, de kommentára čuhppo nu oanehažžan ahte das váilot visot eavttut ja ákkastallamat, ja báhcá dušše čuoččuhus – mas ii geahčči, ii dáiddár, ii ge kommenterejeddji ieš ge, oáččo maidige sisdoalu dahje čielggadeaddji vástádusa. Árdna orru láhppomin guoimmuheadđji prográmmahámi ja odasáddaga garra redigerema gaskii.

GÁIBIDUVVO EALLJÁRVUOHTA JA MÁHTTU
Lea buorre go NRK ja eará davviriikkalaš TV-doaimmahagat luitet sámegeiela sihke gullot ja oidnot, muhto

lea dattege váidalahtti go min journalisttat eai ángirusa dađi eanet presenteret áššiid vuđolebbo. Dasa gáibiduvvo sihke ealljárvuolta ja máhttu, muhto dan dihtii han mis leat ge alit oahppoásahusat vai journalisttat ge besset viidáset oahpu váldit ja spesialiseret sierra fáttáide. Lea čielggas ahte sámi kulturjournalisttas gáibiduvvo – ja galgá ge gáibiduvvot – sámi kulturmáhtu, go ii leat doarvái dušše čugget mikrufuvvna nuppi ovdii ja diktit su hállat. Maiddá TVs lea vejolaš govvet daid eatnat miellagiddevaš ságastallamiid mat min servodagas leat sihke kultuvrra, identitehta ja gullelašvuoda birra, meannudit buolvvaid ja sohkašieliid gaskasaš áššiid, ja čuvget mo servodatodasmahttin mas ovddeš árvvut dávjá beaškkehit oktii ođđaáiggi gáibádusaiguin, doibmet ja váikkuhit Sámis. Livčče nu olu eará fáttát ge, ja go ii leat eanet sáddenáigi, de berrešedje sámi doaimmahusat árvvoštallat muhtumin vuodjut ovtta áššái vai dat guorahallošii vuđolaččat dan sadjái go njuikkodit balsas balsii.

Okta dehálaš áššesuorgi man ii berre vajáldahttit lea humor. Dat maiddá gullá kultuvrii. *Ole Rune Hetta* rájes ii leat šat NRK Sápmi iskan ráhkadit suohtasprográmmaid ollesolbmuid várás. Dan jáhkan ollusiid ohcalit. Dieđus ge lea dehálaš juksat mánáid ja nuoraid humorain – ja dan muddui go daid prográmmaid lean čuvvon, de das gal dahká sáme TV hui buori barggu – muhto jáhkan ahte sápmelaččaid iešbuorre-govvii livččii dehálaš veaháš ironiija ja siskkáldas bilkideapmi. Humor, satiira ja suohtas-ságastallamat studios – sámi variánta Nytt på nytt -prográmmas – dárbbasuvvojit ja sáhttet dávjá juksat gehččiid ođđa čuvgejeadji perspektiivain dan sadjái go duot dolkadahtti politihkár-debáh-

tat. Biddjet buorit olbmot diesa searaid! Sáme TV lea mángii duodaštan ahte máhtta go vuos dáhttu, ja sáhtta go juolluda resurssaid. Vaikko sámi humor muhtumin veadjá leat váttis jorgalit almmá čilgekeahhtá konteavstta ja duogáža, de eat sáhte diktit jorgaleami ja tekste ma stivret visot mii dáhpáhuvvá sáme TVs. Ja nuppe dáfus han gal jorgaleaddjit ge liikojit hástalusaid, go bere ožžot buorebuš áiggi smiehtastit mo jorgala sisdoalu ii ge dušše sániid.

DUPPALADRESSÁHTA JA REHÁLAŠ-VUOHTA

Loahpas vel dušše moadde sáni TV-ođđasiid birra: Sámi TV-ođđasiin leat guokte ulbmila; juohkit dieđuid sápmelaš gehččiide golmma riikkas, ja dasa lassin iskat juksat majoritehta álbmoga sámi guoski áššiin mat leat presenterejuvvon sámi oaidninsajis. Sámi TV-ođđasat eai leat vuosttažettiin ođđasat, dat lea eanet magasiidnaprográmma, mii juohke beaivvi viggá gávdnat áige-guovdilis ja miellagiddevaš áššiid maid birra mitalit. Sáddaga hápmi ja buvttadanvuohki jo gáržžida buhtes ođas-gaskkustanvejolašvuoda, lea measta veadjemeahtun juohke beaivvi gávdnat ođđasa mii iešalddes lea ođas. Eanáš áššit leat plánejuvvon jo beaivvi moadde ovdal, ja dat čatnasit man nu oktavuhtii ja ageandai mii sáme TV-ođđasiin lea. Davviriikkalaš ovttasbargu geatnegahtta, ja ráddje. Sihke Kárašjohka, Anár ja Giron gáibidit, goit vurdet, juohke beaivvi ovtta guhkebuš ášši Norgga, Suoma ja Ruotabealde. Dalle dávjá geavvá nu ahte ášši mii ii livčče (ovtta doaimmahusas) vuoruhuvvon ođas-eavttuid mielde dattege sáddejuvo deavdin dihtii ovttasbargošiehtadusa ulbmiliid ja áigumušaid. Ii das iešalddes mihkkige boastuvuodaid eará go daid

Kontrollalanjas teknihkkár Per Inge Anti Åsen. Govva: Amund Johnskareng.

háviid go dat mearkkaša ahte ovttá riikka ođasáššit vuoruhuvvojit eret amas šaddat eahperhálaš juohkin doaimmahusaid gaskkas. Dasa gávdnojit dievva ovdamearckat, muhto go dát ártihkal bissu generella dásis, de in namahaddagoađe ovttaskas dáhpáhusaid.

Muhtumin dattege orrot oaivildeamen Kárásjogas, gos prográmma sáddejuvvo, ahte TV-ođđasiidda galggašedje mielde maid oanehebbu ođđasat, ja dat lea ge goas sii čuhppet jearahallamiid nu oanehažžan ahte dain ii šat báze áddehahti sisdoallu, eará go juoidá statement almmá makkár ge konteavstta ja oktavuoda haga. Lean dan vásihan mángii ieš, go dieđán mas leamaš sáhka, mii lei ášši ulbmilin sihke mu ja jearahalli beales, muhto go de ášši ihtá ođđasiin, dat ii šat govčča ii mu oaivila ii ge representere duohtavuoda ášši hárrái. Dat lea váidalahtti, ja gártá loahpa loahpas eahperhálažžan dasa gii lea jearahallon ja dasa ge geasa ášši čuoheá. Okta diekkár ovdamearka lea mo ođas-ossodat čuohepai áibbas endorii mu kommentára Beaivváš sámi teahtera 30-jagi ávvudeami oktavuodas. Mu jearahallon

lei dahkkon Árna várás, muhto das ráhkadii ođasdoaimmahus sierra ođas-ášši, mii guđii visot eavttuid dan kritihka hárrái maid mun ledjen bivdojuvvon buktit, ja mii lei oassin guhkit resonnementtas muđui posiitiiva kommentáras. TV-ođđasiin oaččui geahčči áibbas eará gova mu oaiviliin, mii vuodustis gártá boastut ja eahperhálažžan jearahallanobjeavtta hárrái. Áiggi vuollái sáhttá dákkár meannudeapmi váikkuhit dasa ahte olbmot šaddet várrugebbon jienádit maidige sáme TVii, go doaimmahus, objeavtta mielas, botnjá su oaiviliid eará guvlui go ieš lea jurddašan.

Journalista lea maiddá čadnon etihka gáibádusai de seammá go buot eará almmolaš bargit, ja dasa gulá ee. láhttet rehálaččat olbmuiguin nu ahte dat ođas mii loahpalaččat sáddejuvvo lea nu lahka duohtavuoda go sáhttá. Ii berre goassige šaddat duohtavuotan dat čuoččuhus mii dadjá ahte mii callit dakkár áiggiis mas duohtavuota ii šat mearrit. Mii eat dieđe mii boastu-áddejupmi lea go ii oktage šat beros das mii lea duohta.

SÁMEPOLITIHKKA

– *sisdoallu ja vásáhusat*

Lean váillaheame digaštallamiid sámepolitihkalaš hástalusaidda hárrái ja danin guorahalan mii hal otná sámepolitihka oba lea ge. Mu vuohki dás lea jearrat makkár ságat leat sámepolitihkalaččat beaggán. Áššiid maid eiseválddit gieđahallet iežasat vuogádagas nugo konsultašuvnnain departemeanttaid ja Sámedikki gaskka, lea veardádallan hálddašeapmin.

SÁGAT MAT BEGGET

Mun in leat rántto áiggi dáfus ja danin muittohalan áššiid mat leat leamaš áigeguovdilát mañemus jagiid. De in vajálduhtte Bådåddjo ja Romssa, Áhkkanjárgga/Narviikka ja Harstad go lea leamaš digaštallan manne ja mot berre Davvi-Norgga gávvgiin leat namma sámegillii. Fárus lea maid ásahtit Álttá guovttegielat suohkanin.

Sámepolitihkkáriid báikkát leat leamaš ságas. Vaikko leat hárvve stuora báikkát, de ášši ii leat njuolga politihkalaš earet jus politihkkáriid báikkát buohtastahttojit álbmoga diliin. Sámepolitihkkárat leat vuoruhán árbevirolaš vuodđoealáhusaid ja dain eai leat stuora sisaboadut vuordimis.

Mañemuš áiggiid lea sámediggepresideanta čálašan sin birra gudet mahkáš áiggoše sierra sámestáda ásahtit. Presideanta ávžžuha sin searvat Sámedikki válggaide. Muđui in fáhte presideanta muitaluša earet go

ahte son lea dolkan dakkár ságaide. Muittuhan baicca ahte sámepolitihka hárrái leat álo leamaš ollu oaivilat ja nákkut ge. Presideantta iežas bellodaga birasis Kárásjogas lei ákšuvdna beassáziid 1960:s dalá Sámekomitea árvalusa vuostá molsut sámepolitihka vuodđooainnu dáruiduhttimis sámevuodá sealluheapmái. Sámi nealgudanákšuvdna olggobealde Stuurradikki Oslos lea dovddus dáhpáhus ja presideanta lea ge rekrutteren politihkalaš mielbargiid 1980-jagiid nealgudanákšuvnna jodiheddjiid gaskkas.

Politiikka lea álo boahte áiggi hárrái. Seammas ii leat álki diehtit boahte áiggi birra. Vuolggasadi lea ankke otná dilálašvuotta mas ja man ektui dagut boahte áiggi hárrái ipmirduvvojit. Sámepolitihkas mávssášii dat ahte sáméálmoga otná dilli šattašii guorahallot. De lea dárbu dutkat sihke ássanguovlluid, birgenlági, kultuvvra, giela, oahpu, ealáhusaid, ekologalaš ja politihkalaš beliid álbmoga dilálašvuodas.

Ságat vássán áiggi birra ii beasa garvit velá boahte áiggi digaštallamiin ge. Fertet álo váldit vuhtii mot lea leamaš jus boahte áiggi digaštallan galggašii leat luohtehahti. Danin muittuhan ahte 1950-jagiid ja buorre oassi 60-jagiid lei álggahallanáigi odđá áiggi sámepolitihka dáfus. Dan áigodagas molsojuvvo almmolaš politihka ulbmil sáméálmoga ektui dáruiduhttimis sámevuodá sealluheapmái. 1963:s mearridii Stuurra-

diggi loahpalaččat molsut almmolaš politihka ulbmila. Muhtun prinsihppa ođđa politihkas lei ahte eiseválddiid ovddasvástádus lea suodjalit sámegiela ja kultuvrra seammás go stáda ásaha eavttuid seailuhan dihte samevuoda. Muhto leat sápmelaččat ieža geat daguideaset bokte seailuhit samevuoda.

1970 ja 80-jagiid politihka lei sameorganisašuvnnaid hálddus ja stáda gulahalai organisašuvnnaiguin doaimmaid ja eavttuid hárrái. Áigodat mutojuvvo earenoamážit samepolitihka odasteami dihte. Girjjálašvuohta, sámi dutkan ja alit oahppu, teáhter, beassámárkanat Guovdageainnus sámi festiválan leat muhtun bohtosat dien áiggi ođastanbargguin.

Boađus oppalaččat odasteami lea nannen samevuoda. Sámediggi ieš ge lea muhtun boađus odasteami. Sámediggi lea oassin stáda stivren- ja hálddahuovuogádagas sámi áššiid várás ja seammás das lea earenoamáš ovddasvástádus sámi ovdáneami eavttuid hárrái. Dakkár ovddasvástádus lea Sámedikkis álbmotválljejuvvon parlamentan.

SÁMEPOLITIHKA VUOĐDU

Muhtun váldočuolbma samepolitihkas lea gažaldat mii livččii vuodđun sameálbmoga boahte áiggi ovdáneami. Eará sániiguin dadjat dan seamma lea go jearrá mii livččii dan made resursa ahte livččii ávkin same-

álbmoga rahčamušain háhkat alces bistevaš ovdáneami. Dat resursa seammás doaimmašii sihke legitimeret samepolitihka ja čohkket sameálbmoga oktasaš ”idea” birra. Muđui politihkalaš lihkadusat ja bellodagat leat čeahkkanan ideologiijaid birra.

Dán rádjái leat vuoddoealáhusat ožžon dan saji ja earenomážit boazodoallu lea ipmirduvvon samegiela ja kultuvrra áŋkorin. Maŋemus áiggiid lea samegiella gohčoduvvon vuodđun. Seammás lea dilli nu ahte buot sápmelaččat eai máhte gielaset ja danin ii leat goit giella dat áidna mearka samevuodas. Váikko iežamet giela ipmirdan eaktun dasa ahte sáгат sameálbmoga birra obanassii leat gávdnamis, de ii dárbbas giella leat vuodđun samevuodas.

Vigdis Stordahl lea doavttergrádabarggustis (1996 ja 1998) návđan sámelihkadusa 1970-jagiin čeahkkanan našunalismma vuodul. Soaitá fal oassi dien áiggi sameaktivisttain ipmirdan samevuoda našunalisman. Regnor Jernsletten (2002) ges lea navđan sámi kultuvrra álgoálbmot kultuvran vuodđun ja son lea čujuhan ahte 1970-jagiid aktivistat čeahkkane Sámiráđi kulturpolitihkalaš prográmmabarggu birra. Prográmma álgahuvvo sániiguin ahte mii leat ja áigut leat sápmelažžan ja eat dan dihte leat gal eanet eat ge unnit go eará obmot máilmmis. Jernsletten cealká ahte prográmma ii lean ii separatistaid iige našunalistaid doaibma, muhto lei

rámman unniálmot vuoigatvuodaid várás. Bealistan oassálasten ángirit Sámiráđi bargguin ja mun ge atnen iežan oasálastime sámi kultuvrra vuodul ja beale.

Sámevuolta lea muhtun vuodđodoaba sámeálbmoga ektui ja mun ipmirdan ahte dat guokte doahpaga gullaba juoga láhkai oktii. Seammás lea dahje guoská sámevuolta buot sápmelaččaide vaikko dat rievddada guovllus guvlui. Sámevuolta speadjalastá kultuvrra ja eallinlági mat ovttain sániin sáhttiba gohčoduvvot sosio-kultuvran ja mainna sámevuolta rievddada. Go dohkkeha máhtu oassin kultuvrras, de lea máhttu maid oassin sámevuodas. Mu ipmárdusa mielde lea máhttu dehálaš oassi sámevuodas.

Dábálaččat doaibmá máhttu gaskaoapmin ja reaidun, muhto seammás leat máhtus ge árvvut ja nu lea fárus motivereme ja addime ángirvuoda daidda geat hálddašit árvvuid mat guđe ge guovllu sámevuodas leat. Danin mun dás jurddašan mot livččii sámevuolta vuodđun ja mii livččii seammás gaskaoapmin sámeálbmoga boahte áiggi ovdáneami hárrái. Lea go sámevuolta dán mađe ahte álbmot sáhtta čoahtkanit dan birra dego juoga mii mis lea ovttas.

Máhttu lea oassin sámevuodas, ja maiddá sáhka sámi máhtu birra ja mii lea sihke álbmoga beaivválaš máhttu ja skuvlamáhttu. Muhtumat leat máhtu vuodul genera-

listtat ja sii máhttet sámi guovlluid árbevirolaš doaimmaid. Earát fas leat ekspeartrat muhtun suorggis ja soames sis ges gilvala máhtuinis vaikko máilmmi dásis.

Resursan lea máhtus stuora potenciála odđa áiggi eavttuid ektui. Sihke sámegeiella ja kultuvra leaba 1970 ja 80-jagiid rájes ođastuvvon ja ovdánan máhtu vuodul. Nu lea dáhpahuvvame nugo juoigamis, muitaleamis, girjjálašvuodas ja duojis ge orrot mearkkat dan guvlui. Ealáhusat ge leat nannosit rievdan. Dađibahábut leat rievdamat mángii dušše fal gártan ja leat dego livčče boahtán áiggi mannolaga fárus. Máhtu vuodul lea vejolaš váikkuhit sihke boahte áiggi sámi kultuvrii ja sámi guovlluid ealáhusaide, ja daid bokte sáhtášii maid váikkuhit guđe beallái boahte áiggi sámevuolta guđe ge guovllus galggašii hállanit.

SÁMEPOLITIHKA STRUKTUVRRALAŠ EAVTTUT

Manjel Alta-stuimmiid ja sámi nealgudeddjiid ákšuvnnaid Oslos intervenerii stáda sámpolitiikka Norggas. Dan oktavuodas ásahuvvoje odđa struktuvrrat loahpas 1980-jagiid ja álggus 90-jagiid nugo odđa mearrádusat Norgga vuodđolágas sámeálbmoga hárrái, sámeláhka, Sámedikki ja Finnmárkku láhka. Intervenšuvdna lea dahkkon nannen várás sámeálbmoga dili Norggas ja maiddá ovttrasáđiid sápmelaččaid ovdasteddjiiguin.

Muhtun váikkuhus ođđasit struktureremis sámepolitihka jodiheami lea earet eará ahte sámi sivilservodat lea massán sajis. Konkrehtalaš oassi ođđasit struktureremis lea leamaš go sámi organisašuvnnat dagahuvvoje politihkalaš bellodahkan Sámedikki várás. NSR beasai moadde logi jagi doaibmat guovddáš bádjin ja arenan sihke ođđa jurdagiid bohciidahttima várás ja ođđa sámepolitihka čadaheamis. Ođđa struktuvrraid ásaheami fárus NSR:a gárttái dahje rievdaduvvui bellodahkan sámediggeválggaid várás. Muhtun politihkkárat dainna vugiin ožžo gárvvos organisašuvnna maid navde ja geavahišgohte searvvi bellodahkan. Seammás massii sáméálmot iežas váldoorganisašuvnna ja dainna sámi sivilservodat guorránišgodii. Vigdis Stordahl lea juo gaskkamuttus 1990-jagiid čállán jaskkodeami birra ja jearahallan gosa sámekaktivisttat leat šaddan. Mun bealistan jáhkán ahte ođđa struktuvrralaš dilli sámepolitihkas lea jaskkodahttime sámi aktivisttaid. Sii eai šat beroštan álgit ođđasit maŋŋil go dilli rievddai ja leat dan rájes baicce vuoruhan bargguid ásahtit ja doaimmahit institušuvnnaid nugo dutkamis ja alitoahpus, teáhteriin, áviissain ja TV:s. Muhtun ovdalaš aktivisttat leat bargin Sámedikkis.

LOAHPAHEAPMI

Sáhhtá muhtun dáfus leat buorre mearka go lea jaskat álbmoga bealis. Dat sáhhtá mearkašit ahte olbmot leat duhtavaččat. Nu fal lea ge buori oasi ektui Norgga ser-

vodagas. Dan dilis ii leat dárbu vuorjat eará olbmuid sámepolitihkain. Leat gal ain moattis geat čálašit ja danin ii goit láhppo sámepolitihkka doaban. Ja lassin leat politihkkárat Sámedikkis.

Vaikko Norgga stáda orro duhtadeame sáméálbmoga, ii anjke oro buot leame nu go berrešii ja ii goit nu go lei plánejuvvon dalle go ođđa struktuvrrat ja ortnegat sáméálbmoga várás ásaheamis vuodđolágas, sámelágain, Finnmárkkulágain ja Sámedikkiin. Soaittäšii áigi guorahallagoahtit dili mii lea čuožžilan sámepolitihka hárrái. Servodagas muđui lea dábálaš ahte ođđa ortnegat ja doaimmat veardádallojit go leat beassan doaibmat muhtun áiggi. Sámi kulturbargiid bealis lea duos dás gullostan moaitámušat otná diliin. Sámepolitihka ođđasit struktureren lea doaibman moadde logi jagi ja danin maid berrešii álbmot beassat veardádallat ođđa buriid ođđa duhátjagis. Go struktuvrraid birra lea sáhka, de lea dárbu jurddašit masa daid geavahit. Danin lea ge sámepolitihka vuodđu oassin ja maiddá vuosttaš lávkin jurdagiin sáméálbmoga boahhte áiggi hárrái.

Sámi viessom

VISSOM LEA JULEVSÁMEGIEL-SÁTNI, mii mearkkaša orrun, eallin dahje sáhtta maiddá gokčat eanet filosofálaš doahpaga **LEAHKIN**. Davvisámegillii sulastahtá viesu sáni, dat visti mas orut. Sátne sáhtta govvet mánggalágan áddejumiid das ahte leat sápmelaš, ja dat gávdno sihke julev-, mátta- ja davvisámegielaš, de manin dasto ii váldit sáni atnui oktasaš filosofálaš doaban?

GO BADJEL 30 jagi áigi álgen sámegeiela lohkat univerversitehtas, de gulai sámegeielfágii dalle, dego dál ge ain, oahppat eará sámegeielaid birra dan mađe olu ahte áddii goit mii earuhii daid du iežat sámegeielas. Munnje dieđus lei sihke julev- ja máttasámegeiella hui amas, muhto muittán goit bures *Anta Pirak* **JÁHTTEE SAAME VISSUM** -nammasaš girjji.

MIN OAHPAHEADDJI LEI čeahppi hohkahit ja hálahit min lohkat eanet go dušše pensum-oasi. Son muitallii mo Piraka jorgaleaddji, *Harald Grundström*, iežas ruohtagiel jorgalusas ain dávjjet-dávjá lei guođđán osiid jorgalkeahtta dainna čuoččuhusain ahte oassi lei *for obskön att översättas* (menddo fasti jorgaluvvot). Mii studeanttat dieđus ozaimet daid osiid ruohtagiel girjjiis vuos, ja de lei viggat gávdnat daid seammá osiid sámegeiel girjjiis. Siidomearit eai heiven oktii, de mii gártaimet lohkat olu eanet julevsámegeiela go mii lei gáibáduš, ja go de gávnnaimet daid oasáziid maid Grund-

ström fasttášii, min mielas dat eai lean dađe vearrát go maid sámi snoallan-árbevierus jo áigá leimmet gullan. Min oahpaheaddji, *Juho Niillasa*, gudnin goittot ge bázi pedagogálaš fuomášupmin mo dájuhit studeanttaid ángiruššat ozadettiin nugohčoduvvon “lobihis” osiid girjjiis.

DÁL MÁNGALOT JAGI mañnil lean gis smiehtadišgoahtán girjji nama, **VISSOM**. Dat lea dieđus seammá sátne go davvisámegiela-sátne viessu, muhto julevsámegeielas dat vuosttažettiin mearkkaša eallin, eallinvuohki dahje -dilálašvuohka. Go julevsámegillii jearrá olmmoš dus **MÁKTES VIESOH?**, de son ii leat jearamin du vistti birra, muhto baicce **MO DUS MANNÁ?** Seammáláhkai lea máttasámegeielas ge jearaldagain **GUKTIE DATNE VEASOMINIE?**, Mo dus manná, muhto dan gillii gal sáhtta **VEASOE** maiddá mearkkašit sihke orrunsaji, birgenlági ja viesu. Álgen dan geažil veahá smiehtadit juste viesu ja viessuma hárrái, ja gávnnahin ahte diet han gal lea hui vuogas filosofálaš doaba **LEAHKIMII**, dat maid dárogillii dajašii **VÆREN**, namalassii ahte leat.

GO LEAHKIMA OASSIN dieđus ge lea eallit, birget ja orrut – birgenláhki ja eallinvuohki. In oaivvil dan ahte leahkin ii livččii vuogas sámegeielsátne ja filosofálaš doaba, muhto go mis jo gávdno measta oktasaš doaba golmma váldo-sámegeielas, de manin ii baicce dan váldit atnui? Nammalassii viessun.

LEAN OVDAL ČÁLLÁN, ee. *Sámis-áigečállagis* oktasaš sámegiela doahpagaidd birra sihke duojs ja juoigamis, ja manin mii berrešimmet geavahišgoahtit daid sihke riggudahttin dihtii iežamet giela ja viiddidan dihtii teorehtalaš ja praktihkalaš sátnehivvodaga.

SÁMEGIELLA DÁRBBAŠA EANET doahpagaidd, erenoamážit go galgá govvet teorehtalaš beliid eallimis ja čilgenvugiid ovddidit. Dávjá luoikkahat sániid eará máilbmegiela, dávjjimusat engelas- ja tuiskagiela, muhto mo jus mii dan sadjái baicce livččiimet álgit gaskaneamet sámegielaidd gaskkas lonohallat sániid? Ja dasa lassin miehtat addigoahtit ovddeš konkrehta sániide lassimearkkašumiid, dego omd. suovvat **GALBBA** máksit sihke galbba árbevirolaš mearkkašumis ja geaidnogalbba, dan sadjái go gohčodit dan šiltan? Mo jus mis dasa lassin livččii lean oktasaš čállinvuohki, de eai livčče sánit orron nu apmas iešguđet ge suopmanii. Jáhkkan dalle livčče lean olu álkit luoikkahišgoahtit sániid gaskaneamet, ahte omd. julevsámegiela **VIESSOM** livččii šaddat **VIESSUN** davvisámegillii, ja ahte sihke julev-, mátta- ja davvisáme studenttat ja earát dan seammás livčče diehtit ahte filosofijas ja teorehtalaš geavahusas dat vástida omd. hermeneutihka doahpagaidd **SEIN** – leahkin? Dat livččii ovdáneapmi – ii go mat?

MÁTTASÁMEGILLII

VEASODH – eallit, ássat

GUKTIE DATNE VEASOEMINIE? GUKTIE VEASOEH?

Mo dus manná?

VEASOE – orrunsadji, birgenláhki, viessu

JULEVSÁMEGILLII

VIESSO – eallin, eallindilálašvuodát

VIESSOM – eallin, eallinvuohki

VIESSOT – eallit, orrut. Maktes viesoh? Mo dus manná?

DAVVISÁMEGILLII

VISSU – visti, báiki, orrunsadji

VISSUN – leahkin (abstr.)

Maid mitalit iežas mánnávuoda áiggis ovdal ja boahhteáiggis?

MUS LEA MUHTIN lágan attáldat. Ná, ii sáhte gal vár-ra lohkat ahte lea attáldat gal, muhto láven ja lávejin mánnán juo hui čeahppi humadit eallilan olbmuiguin. Ii leat gal nu imáš. Go mun lean álo liikon, ja liikon ain, gullat ovddeš áiggi fearániid ja dáhpáhusaid. Lea mu mielas nu mearehis somá go mitalit movt lei dalle go sii ledje nuorat. Álo lea sis juogalágan somás fearan, váikko ii soaitte gal álo nu duohta.

MUITTÁN MOVT ÁHKKOROHKKI lávii mitalit soađi ja eváhkoáiggi birra. Movt lei dalle go duiskka soalddáhat bohte su ovddal eanu alde, son heasttain ja sii váccí. Ja movt son šattai sidjiide gielistit makkár ulbmilin son lei vuolgán márkanguvlui. Nubbi áhkku ges láve mitalit movt lei leat boazobargin ovdalaš áiggi. Go galggai aivve čuoigga ja váccí. Ja movt earát láveje hupmat ahte gal son galggašii viššalet duddjot, iige álo áhčis mielde leat ealu luhtte. Die leat sáгат mu áhkuid ja ádjáid buolvvas.

ÁHČČI JA EADNI maid láveba viššalit mitalit iežaska mánnávuodas. Eadnán láve mitalit movt son lávii mánnán álo dat gii lihka ovdal buohkaid earáid ja dagai dola, dalle go ii lean vel logi jahkásaš ge. Movt sii láveje murjet, movt galggai álo murret ja man somá sis lávii go lájuiguin barge.

ÁHČČI GES LÁVE mitalit buot lágan fearániid das man skealmmat sii ledje mánnán. Ja makkár guollebivdu lei dan áigge. Go nuohti galggai dálvet, muohtan juo, geasehit jávregáddái, gosa de ges váccí manne bievlan. Doppe sii bivde guliid, sálteje ja vurkeje daid dohko. Vižže herggiin easkka muohtan.

AHTE 8 JAHKÁSAŠ lihkašii ovddemus dola dahkat dahje ahte guliid maid bivdá geasset ii beasa borrat ovdal skábman. Ná, oalle dološ áigin heivege eadnán ja áhččán mánnávuohhta.

MAID DASTO MUN mitalivččen iežan muottaliidda. Mun beasašin mitalit ahte mánnán mun lávejin áhččán mielde guliid bivdit. Moai láviime njealjejuvllagiin vuodjit ja munnos lei fanas mielde. Ja ahte mii láviimet álo stoahkat olgun. Ja beasašin ge mitalit ahte dalle go mun ledjen mánná, de mis eai lean mobiltelefonat ovttasge. Dalle ledje viessotelefonat. Ja jus galggai olbmáide ringet, de fertii vuosjearrat lea go ruovttus. Ja bártniiguin ii sáhttán gal ringestallat, ii heah, de goit váhnemat bohte ovtatmano dan diehtit.

ÁHKUS LEAT FEARÁNAT. Áhčis ja eatnis leat fearánat, ja gusto; mus dat goit leat maid fearánat mat soitet mu muottaliid mielas dego dološ áiggi sáгат das mángalot jagi geahčen.

MUHTO NABA DAT mánát mat dán áigge bajásšaddet, makkár muittut sis leat mitalit iežaset mánáide ja mánáidmánáide? Ledjen duvle skuvllas logaldallamis gos dutki buohtastahtii dálá nuoraid eallima beakkán girječálli Johan Turi nuorravuodain. Turi lea mitalan ahte idđes čuoiggai ealu lusa ja lei beavvi miehta olgun, ja eahkes máhcai gohtái ja nu golle su nuorravuoda beavvit. Dán áigásaš mánát ja nuorat ledje ges mitalan ahte sin beavvit leat sullii dákkárat: idđes vulget skuvlii, go bohtet skuvllas de sii boradit ja gehččet TV, dasto čohkkájit dihtoriin veháš. De soitet mannat muhtin olbmá guossái, ja doppe soai de speallaba TV-spealuin. De manná ruoktot ja de geahččá ges filmma ovdal nohkká.

HIRPMÁSTUHTII MU DIET buohtastahttin, ja jur diekkár go lea gal mánáid eallin dán áigge. NAH!! Maid máilmmiid de galget dát mánát mitalit iežaset maŋis-bohttiide? Galget go sii čilget ahte; duon ja duon beavvi mun čohkkájin interneahtras, doppe mun lohken maid mu olbmát ledje bargan. Ja dasto maŋŋá mun gehččen filmma man namma lea nuo ja ná, ja mii lei duon ja dán birra. Ja de mii láviimet čohkkát ja humadit nubbi nuppiin interneahtra bokte, eat ge mii šat nu dávjá oba oaidnalan ge.

MAID! DIEKKÁRIID GO galget mitalit? Soaitá ahte lea nu ahte go sii diekkáriid mitalit iežaset mánnavuodas, de lea máilbmi rievdan nu olu ahte sin mánáidmánáid mielas leat diet dego mitalusat? Vai lea go njulgestaga nu ahte mii fertet mánáid ja nuoraid gevret eret dihtorovddas, vai sii ge oččoše juoidá maid mitalit. Vai sis ge šaddet eará vásáhusat go TV, filbma ja neahtta máilbmi...

Meahccásteaddji

ÁIGGUN ŠADDAT MEAHCÁSTEADDJIN. Sámi meahccásteaddjin. Meahccásteaddjit ávkkástallet luondduriggodagain. Ja dat lea **ÁRBEVIERRU.** Sámi árbevierru. Ja mun **LIIKON** meahci vánddardit, go lean árbevirolaš sápmelaš.

JA ÁIGGUN DINET meahccásteamis. Ja áiggun ohcat stáhtadoarjaga, danin go mus lea de ealáhus. Dat galgá šaddat mu ođđa eallinláibin. Ja buori eallin-vuohkin. Ja jos manná rievttis bures, de šaddá vaikko **LOTNOLASEALÁHUSSAN.** Gii hal mu diehtá!

MUN DÁRBBAŠAN STÁHTADOARJAGA. Go dalle beasan oastit ođđa 5-heasttat Mariner mohtora fatnasii, ja Yamaha sihkkela.

MUHTO STÁHTA LOHKÁ ahte jos galgga oazžut stáhtadoarjaga, de ferten lubmet ja gárdut ja bivdit oalle olu guliid, vai dinen nie ja nie olu, mángalogi duháha. Ja nie olu in nagot, inge viša lubmet, ovdal go fidnen dan Yamaha. Stáhta ii oro áddemin justa dien.

LIHKUS LEAT MIS olu čeahpes politihkkárat, ja sii gal barget viššalit dáinna áššiin. Sii han leat gáibidan dán sihke sátnedieđjiid ja presideanta bokte, gitta ON-duopmostullui. Ja go vel válgajahki ge lea dán jagi, de gal sihkkarit nagodit dien divvut, ovdal go luomi láddá.

STÁHTA LEA OALLE gáiggas. Stáhta han gáibida dan dietnasa vel livnnege ala. Eai ádde ahte mun han dinen jo mángalogi duháha, go in dárbbáš oastit daid guliid ja luopmániiid, nu mo mu kránnjá šaddá.

JA DAN MAID vuovddán, go dan in bija báhpáriid ala, de in dárbbáš máksit lasseárvovearu, dahje momssa. Lea čáhpes dienas, ja juohke klovdna han ádde dat lea buoret go bábirdienas. Ja olu njálgásut dienas!

DÁČČAT HAN LEAT geat bilidit buot mu ovddas. Sii han leat girdi movttegat go besset viežžat herskkuid luonddus. Sii murjejit, bivdet guliid, čogget skálžžuid, ja bivdet buot lágan hummera ja krepssaid. Dáčča lea hui rámis sállasiin, ja lohka dat lea rekreakšuvdna, ja ahte buorida eallima. Ja dan vásáhusa ii sáhte ba rehenastit ge ruhtan. Buot daid bargá dáčča nuvttá, na maid bat hal joavdelas dáčča!

MUN HÁLIIDAN DINET čáhppadin, vai dinen olu, nu ahte beasan oastit Yamaha ja Mariner Mohtor. Ja de gal beasan lubmet ja bivdit vel eambbo, nu olu go gillen, ja vuovdit vel eambbo, ja dinen bures. Ja mus šaddá friddja eallin, buoret eallin go kránnjás.

MUHTO DE HÁLIIDA stáhta ges earáláhkai. Son dadjá ahte ferten vázzit. In oaččo doarjaga, inge vuodjinlobi, jos in dine hirbmat olu báhpáriid alde. Ja dalle gárttan máksit vearu ja momssa. Ja jos galgga daid máksit, de ii báze dienas, ja de in suite bonjastit ođđa Yamaha, ja guhkkin eret Mariner mohtora. Ja jos in oaččo Yamaha ja Mariner, de in ba viša ge bivdit daid ruodná váibbat guliid, ja lubmet daid suvrra, vátna luopmániiid.

MANNOS DAL DÁČČA de baicce ohcat daid luopmániiid, go jo nu **LIIKO** lubmet..!

Muhtun sámi árvádusaid vejolaš geavaheapmi otnábeaivvi

SÁTNEVÁDJASAT JA ÁRVÁDUSAT leat mángga láhkai álbmoga kollektiiva viisodat. Dat leat áiggiid čađa čohkkejuvvon vásáhusat, maid sisdoallu lea ožžon hui poehtalaš hámi. Dan dihtii leat eanáš sátnevádjaset ja árvádusat dego unna divttažat dahje aforismmat; oanehaš deaivilis dajaldagat. Dán vuoro geahčastat moadde árvádusa, maid livčče sáhttit bidjat diktahápmái - erenoamážit danin ge go daid vástádusa gávdnan gáibida dáiddu jurddašit metaforalaččat. Leat maid iskan árvalit vejolaš otnábeai-geavahusa. Sáhtat áinnas ieš hutkat vel buoret dálá relevánssa čuovvovaš árvádusaide:

1. OLMMOŠ HUIKÁ GUOVTTI VÁRI GASKKAS MUHTO II OACČO VEAHKI

Ferte veaháš govahallat makkár váriin dás sáhtá leat sáhka. Lea vejolaš bonjadit árvádusa sisdoalu sihke deike ja duohko.

2. ÁHČČI EASKKA BEALLEDAGUS, BÁRDNI LEA JO VUOVDDIS

Árvádus doalvu jurdagiid vassis guvlui, muhto sáhtá go dan geavahit ášši birra mii lea johtilebbo ovdánan go maid dan vuolggaheddji lei jurddašan dahje oaivvildan?

3. LEA GAL II GE DATTEGE II MIHKKIGE

Bellodagaid politihkalaš lohpadusat, vai mii? Vástádus gal dieđus lea vel boarráseabbo.

4. BEAIVIT GIDDAGASAS, IHKKU LUVVOSAT

Dáidá váttis álggahit makkárga sága dáinna árvádusain, muhto soaitá vejolaš. Árvádussii lea vejolaš jurddašit eanet vástádusaid, muhto árbevirolaččat dasa lei okta.

5. ALIT GO BUOT VÁRIT JA VUOLLEGAT GO BUOT DAKŃASAT

Gávdno go mis Sámis dakkár olmmoš dahje ovddasteaddji gii máhtá sihke leat stuoris go dárbbášuvvo ja vuollegaš go dat gis lea vuohkasemos?

6. HEARRÁIN ÁRVVUS ADNO, JA SÁPMELAČČAS II DOHKKE MANIN GE

Somás vástádus mii govve kulturerohusaid – goit historjjálaččat. Ii soaitte nu álki heivehit otnáš gillii, ii ge praksisii, muhto sáhtá geavahuvvot sullasaš dadjanvugiid fuomášit?

VÁSTÁDUSAT:

1. Buoska
2. Suovva go dola cahkkeha
3. Suoivva
4. Juolgesuorpmat
5. Bálggis, luodda
6. Snuołga (Čilgehus: Sápmelaš lávii snuołgga nisádit eatnamii, muhto hearrát geavahedje lupmaliinni masa nisádedje, ja de čuggejedje dan lubmii.) ■

Aimo Aikio

OLMMOŠ HAN GAL BIRGE

Áššit mat ovddidit birgema

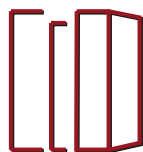

Girji lea čálli dutkama boađus, ja čilge makkár áššit ovddidit olbmo birgema. Girjji sisdoalu vuodđun lea ee. ságastallamat sápmelaččaiguin geat leat muitalan maid sii atnet dehálažžan olbmo birgema hárrái. Čálli čilge maddái mo guorahallama bohtosiid sáhtá atnit sihke olmmošlaš ja servodatlaš doaibmabijuin otne.

Aimo Aikio, riegádan Ohcejogas, lea pedagoga ja lea leamaš Sámi allaskuvlla oahpaheaddjin

ISBN 789-82-8263-006-1
NOK 200,-

Dingo dás/Bestill her:
www.calliidlagadus.org
Dahje jeara girjegávppis!/
eller spør hos din bokhandel!

Tjajeliji Berteme Tjállij Almmudahka
ČálliidLágádus
Forfatternes Forlag Authors Publisher